

A PSYCHOLOGIAI MEGISMÉRÉS ÚTJAI

ÍRTA:
SZÉKELY LAJOS

LORINCZ ERNŐ BIZOMÁNYOS-KÖNYVKIADÓ KIADÁSA
BUDAPEST, 1930.

Radó Izidor nyomdai műintézete, Budapest, VIII. Hajós-utca 25.

Bevezetés.

A lélektan filozófiája nagyon aktuális kérdés; sok író és gondolkodót foglalkoztat. Csaknem bizonyos, hogy azért került az érdeklődés homlokterébe, mert mindenki, aki pszichológiával foglalkozik. Sajnálattal tapasztalja, hogy két lélektan van, amelyeknek semmi közük egymáshoz. A *szellemtudományi* és *természettudományi lélektanban* nagyon kevés közös vonás van: közös bennük a lélektan szó és semmi egyéb. Ilyen körülmények közt a lélektan filozófiájára terelődik az érdeklődés, mert a tudományos közvélemény elvi alapvetéstől és meggondolásoktól várja a helyzet tisztázódását: annak eldöntését, hogy melyik lélektant szabad elfogadni. A filozófiai írók azonban a helyzetnek megfelelően két pártra szakadnak és filozófiai érvekkel igyekeznek az egyik lélektant a világból kidisputálni, hogy a másikat igazolhassák. Még jó, hogy akadnak rajtuk kívül pártatlan szellemek is, akik anynyira nem fanatikusak, hogy elvi meggondolások alapján érvényesnek ismerik el a lélektan dualizmusát s azt is hiszik, hogy a kettő szerencsésen kiegészíti egymást. A lélektan filozófiájáról így keletkezett irodalomnak egyik nagyon jellemző vonása, hogy bősége és tárgyi eredményei közt nincs arány. A szellemtudományi lélektan filozófiai alapvetése úgy szól, hogy a természettudományi módszer, az elemzés, mérés, konstruktív magyarázó elméletek felállítása, oksági 'összefüggések kutatása a lélektanban nem vezet eredményre. A pszichológia tárgya másképp van nekünk adva, mint a többi tudományé. Ha a lelki dolgokat analizáljuk, legjellegzetesebb vonásuktól fosztjuk meg őket: közvetlenül adott, intuitíve megérthető totalitásuktól. Az elemi lelki működéseket még talán lehetséges természettudományosan feldolgozni, — ez a pártatlan álláspont —, de a magasabb lelki működésüket már nem lehet magyarázni, csak megérteni. A természettudományi

lélektan hívei ennek ellene vetik, hogy ők is hozzáférköztek a legújabb időkben a „magasabb” lelki működésekhez, a vád tehát igazságtalan. A szellemtudományi lélektan pedig különben is tudománytalan.

A lélektan filozófiájáról szóló irodalomnak egy másik nagyon jellegzetes vonása, hogy még mindig nem vonta le annak a következményeit, hogy a lélektan önálló és a filozófiától különálló tapasztalati tudomány. Tehát nem filozófiai kérdések megoldása, hanem az a célja, hogy a tárgyával való foglalkozás közben felmerült problémákat tisztázza. Akik *a lélektan filozófiai következményeit* akarják levonni, hogy eljussanak *a lélek filozófiájához*, annyira mellőzik ezt a körülményt, hogy nem is a megismerések *valóságosan* fennforgó eredményeinek a konzekvenciáit vonják le, hanem a metafizikai spekulációk dialektikusan sarjadt problémáira keresték hiába a választ —: mit tudunk meg vagy mit nem tudunk meg az empirikus pszichológiától a lélek lényegéről, szubsztanciájáról, halhatatlanságáról, szabadságáról, a testtel való összefüggéséről, oksági viszonyairól, «tb. Tehát pl. meni azt vizsgálják, hogy *miféle* összefüggésekkel van dolgunk a lélektanban, vagy *hogyan* lehet definiálni a lelki jelenségek közti kapcsolatot, hogy a megfigyeléseket teoretikusan értelmezni lehessen. Hanem e helyett spekulatív meghatároznak egy, a köznapi felfogásból leszűrt, állítólag a priori okságfogalmat, s ezt akarják vagy nem akarják a lélek tényeiben meglátni. Ezzel szemben pl. az exakt természettudományok filozófusai már régen tisztában vannak vele, hogy a kauzalitásnak az a nyers és durva elgondolása, amely szerint a mennydörgés oka a villám, tudományosan tarthatatlan. Aki az „anyag filozófiáját” írja, annak nincsenek *előre kész* okság-, tér- és időfogalmai, hanem ezeket az előtte lévő anyagból alkotja miéig. A lélek filozófusa előtt is ez az út áll.

Hasonlóképpen, akik a lélektan módszertanával — itt a tudományos fogalomalkotás módszertanára gondolunk — foglalkoztak, általában nem a tudományos kutatás intuitív felfedezett és tudattalanul alkalmazott módszertanát tisztázták. Hanem e helyett filozófiai követelmények alapján, mintr egy „felüklő” posztulálták a követendő módszert.

Mindezekkel a törekvésekkel szemben abban látjuk a lélektan filozófiájának a feladatát, hogy a pszichológia tudományos fogalom- és elméletalkotásának struktúráját és logikai, tárgy-, tudomány-, ismeretelméleti s módszertani előfeltevéseit reduktív felismerje. Ennek a nagy és átfogó feladatnak az alábbiak csak csekély hányadát vállalhatják. Mivel ilyen vizsgálatnak csak úgy van értelme, ha a modern lélektan elméletalkotásaiból indul ki, ennél fogva külön-külön megvizsgáljuk a szellemtudományi és természettudományi lélektan elvi alapjait.

I. FEJEZET.

1. A szellemtudományi lélektan.

„War' nicht das Auge sonnenhaft.
Die Sonne könn't es nie erblicken;
Lag' nicht in uns des Gottes eigne Kraft,
Wie könn't uns Göttliche« entzücken!”

Goethe.

A lélektan az utolsó félszázadban igen nagyjelentőségű fejlődésen ment keresztül. Már évezredek óta foglalkoztatja az emberi gondolkodást és tu cini vágyást, de a legutóbbi időkig nem volt szigorú tudomány, hanem nagyrészt az emberi önámítás kényét-kedvét szolgáló spekuláció. S alig négy évtizedes fejlődéssel rendszeres tudomány lett, amely a tapasztalatokat „definitív” — sit venia verbo — elmélet és fogalomrendszer alapján magyarázza meg. A lélektan tapasztalati ismeretek rendszerévé válik, s mint ilyen az ember önmagáról, énjéről, lelkéről táplált egynémely hitét sokkal szerényebb tudással váltja fel s a lemondásért a valóság egy további részén való tudatos uralkodással kárpótol. A lélektan most kezd az emberi civilizáció szolgálatába lépni: a gyakorlati élet „technikai”, céltudatos emberi beavatkozást kívánó követelményeinek nevelői, orvosi, gazdasági téren mindig megfelelőbb kielégítése révén. A nagyfokú elméleti és gyakorlati fejlődéssel egyidejűleg azonban egy sajátságos konzerválási folyamat megy végbe. A régibb korokból származó célkitűzések, fogalomalkotások és magyarázatkísérletek nem tűntek le s így a különböző korú s színvonalú „elmélet- és tudományképződmények” egymás mellett egyidejűleg feltalálhatók. A mai pszichológia, képe hasonlít oly táj geológiai szelvényéhez, ahol a felszínen közvetlenül a fejlett, változatos életet és kultúrát hordó rétegek mellett ott vannak az ősbibb rétegek, kezdetleges állat- s növényviláguk kövületeivel.

A modern természettudományi pszichológia mellett, még mindig tartja magát a „klasszikus lélektan” sok spekulatív jelleggel átszótt elméletrendszere, valamint a szellemtudományi lélektan is, amely végső alapvetésében tudományosan el nem fogadható célkitűzéseken és elveken nyugszik.

A szellemtudományi lélektan úgy készült, mint az eszperantó nyelv — előre megadott szabályok szerint. Mivel a múlt század 90 éveiben a „klasszikus lélektan” úgyszólván még semmit sem váltott be a nagy reményekből, amelyeket a természettudományos módszerhez fűztek, *Dilthey* a pszichológia elvi alapvetését hibáztatta, s a tudományos fogalomalkotás

módszerét akarta megváltoztatni. Szerinte a módszer természettudományi mivoltában rejlik a hiba. A természettudományos módszerrel csak az emberi énen kívül lévő tárgyakat lehet megismerni. A lelki élet azonban másképp van adva, mint a külvilág-dolgai, ennél fogva csak másképp is lehet megismerni, mint azokat. Más tudományok tárgyai általában oly dolgok, amelyek az embertől függetlenek s nincsenek a tudatban, tehát a tudattól *transzmanensek*. Nincsenek „közvetlenül” adva, hanem bizonyos lelki jelenségek vagy szimbólumok *reprezentálják* őket a megismerő tudat számára. Más tudományok tárgyai „objektiváltak”, a törvényszerűség egységére vonatkozathatók. Ezzel szemben a lélektan tárgya a megismerő tudatban *immanens*, tehát közvetlenül *tiszta létezésénél* fogva van adva, nem pedig hatásai által. A lélektan tulajdonképeni problémája ennél fogva a *szubjektivitás* (*Natorp*). Ismeretelméleti és logikai megfontolások alapján azt tartják, hogy ha a pszichológiát objektiválják, elveszti tulajdonképeni értelmét. Mert a pszichológia tárgya a szubjektivitás „mint olyan”, s ha ezt objektiválja a kutatás, a lelki lefolyások törvény szerűségeit ugyan meg tudja állapítani, de elveszti a „szubjektivitás tudományának” jellegét (*Natorp*). A szellemtudományi lélektan kutatásai és elvei azonban nem ebből a szempontból indulnak ki. Kizárólag az elméleti, konstruktív pszichológia eredménytelenségeire hivatkozva egy történelmi intervallumban, lehetetlennek tartják a lélektant természettudományosan művelni. (*Dilthey* és a modern szellemtudományi mozgalom). Szerintük a lélek a legközvetlenebbül, sőt az egyedül közvetlenül adott valóság, amelynek *értelmét nem lehet magyarázni*, csupán a közvetetten *átélés* nyújtotta evidenciával *megérteni*. Tehát a *lélektan módszere a megértés*. *A szellemtudományi lélektan nem magyaráz*, mert a magyarázatban logika van. *A szellemtudományi lélektan pusztán megértő pszichológia*.

A lélektan főproblémája ennél fogva nem a lelki jelenségek (kauzális) magyarázata, hanem a lelki jelenségek értelmének és jelentésének a megértése. Erre a világos receptre készült a szellemtudományi lélektan. Elméletét tökéletesen sikerül is a gyakorlatba átvinnie: valóban nem magyaráz meg semmit. Képviselői ezt tartják a lélekbúvárlat legfőbb céljának s álláspontjuk legnagyobb erényének. Azonban tagadhatatlan, hogy fenomenológiai leírásaik jórészt igen szépek és ahol nincsenek nagyon átszöve a sajátságos szellemtudományi metafizikával meg értékelméleti szempontokkal, ott világosan érthetők is.

A szellemtudományi lélektan két főpillére a *megértés* és az a tétel, hogy *a lelki élet dolgai közvetlenül vannak adva a megismerő számára*.

2. A megértés.

A szellemtudományi lélektant módszeréről megértő lélektannak is nevezik. A megértő pszichológusok szej4nf a megértés egészen sajátos, eredeti, alapvető megismerésmód, amely semmi másból sem vezethető le, amelyben az egész lélek, intellektuális és érzelmi erőinek teljességével vesz részt s amely specifikusan a lelki élet megismerésére alkalmas (egyedül alkalmas egyesek szerint). Ha közelebbről megvizsgáljuk, hogy a szellemtudományi pszichológusok szerint voltaképpen miben áll ez a megértés, akkor azt látjuk, hogy az egyes szerzők meghatározásai csak kevésbé hasonlítanak egymáshoz.

*Erismann*¹ szerint a megértés visszakövetkeztetés a lelki élet tapasztalható megnyilvánulásából azokra a lelki tartalmakra, amelyek a külső objektívációkban megnyilvánulnak. Mondjuk, valaki lehorgasztott fejjel jár s nagyokat sóhajt stb. és ebből visszakövetkeztetünk, vagyis evidensen belátjuk, hogy az illető lehangolt, rosszkedvű.

*Jonas Colin*² úgy jellemzi a megértést, — s az ő meghatározása már összekeveri a pszichológiai tények megismerésének és a megismerések közlésének, a leírásnak, a problémáját —, hogy a megismerés és ceteris paribus a leírás is, mintegy szuggerálja a megismert (leírt) élmény átélését. De mivel semmilyen leírás sem nyújthatja magát az élményt, tehát csak az intellektuális eszközöket nyújtja, amelyek azt előidézhetik, így el tudjuk magunknak képzelni, hogy milyen kízó nyugtalanság kísér egy affektív állapotot, amelyet nem tudunk megfelelően kifejezni, akár mert a konvencionális kifejezések elégtelenek, akár, mert a szavakkal való elmondásnak egy nagy izgalomtól kellene az illetőt tehermentesítenie.

S eh elér helyesen jegyzi meg *Jonas Cohnnal* szemben, „hogy a megértésben semmilyen körülmények közt sem éljük át valóságosan azt az élményt, amelyet megértünk”. A megértés egy sajátos evidencia-élmény s ugyanannyira eredeti és alapvető lelki aktus, mint az észrevétel.³ A megértés, egyike azoknak a legelső lelki megnyilvánulásoknak, amelyek a kis gyermek és a környezete között szellemi kontaktust létesítenek. Talán már a 8—10 hetes csecsemő is egy nagyon homályosnak feltételezhető közérzettel „együttcsinálja” (Mitvollziehen) a föléje hajló anya kedélyhangulatait. Visszamosolyog stb.

¹ Th. Erismann, *Verstehen und Erklären in der Psychologie*. Arch. f. d. ges. Psychol. 55. köt. 1926.

² Jonas Cohn, *Über einige Grundfragen der Psychologie*. Logos, XII. 1923—24.

³ M. Scheler, *Wesen und Formen der Sympathie*. 1923.

Schelernek erre a fejtegetésére két közbevetett megjegyzésünk van. 1. Igaz, hogy a kis gyermek s általában a primitív fejlődési fokok észrevételi világa nem „objektív”, hanem teljesen hangulatteli, „fiziognómikus”,⁴ tehát *Schelernek* igaza van, hogy valami lelkinak az együttcsinálása, többnyire azonban csak a kivetítése, már igen korán kezdődik; 2. azonban a fiziognómikus látás és valamiféle affektus vagy hangulat együttcsinálása, ami a megértés alapja, először is *nem azonosak*, másodsor pedig, legalább is, ami az együttcsinálást illeti, *nem őseredeti*, metafizikai-misztikus alapsaját-sága a lelki életnek, hanem nagyon is tapasztalat és egy bizonyos értelemben vett tanulás eredménye.⁶

Spranger is *Scheler* mellett foglal állást, mikor kifejti, hogy beleérezést és megértést nem szabad összececerélni, mert a beleérezés még nem elméleti megértés vagy megmagyarázás.⁶ Szerinte a megértés a lelki tartalmak szerkezeti érteiméinek a felismerése.

Legátfogóbb *Jaspers* felfogása.⁷ Kétféle megértést, a *statikust* és a *dinamikust* különbözteti meg. A statikus megértés egy lelki állapot vagy tartalom milyenségének, élményszínezetiének a közvetlen felismerése. *Jaspers* úgy mondja: belátása. Tulajdonképpen azonban az élmény „valamilyenségének” a szemléletes tudása. A lelki élmények leírásához, a lélektani fenomenológiához vezet. A dinamikus megértés „közvetlen belátása annak, ahogy egy lelki (jelenség) állapot egy más lelki állapotból evidensen következik”. (*Jaspers*). Pl. ha az *Erismami* tételének illusztrálásául vett lehor-gasztottfejű szomorú ember deprimáltságának s annak a kö-rülménynek a „kapcsolatát közvetlen evidenciával belátjuk”, hogy azzal a lánnyal, akit szeret, hosszú ideig nem találkozhat.

A „megértés”-nek ezek a különböző definíciói úgy hang-zanak, mintha mindegyik szerző valami egészen mást „értene” alatta, mint a másik. Valójában azonban ezek a meghatározá-sok nagyon jól összeillenek, sőt kiegészítik egymást. Ugyan-annak a gondolatnak egy kis morzsáját tartalmazza vala-mennyi. Ezt csak azért nem lehet észrevenni, mivel nincse-nek ahhoz elég szabatosan és világosan végiggondolva. Aki

⁴ A primitív látásnak s egyáltalán érzékelésnek ezt az újabban fel-fedezett, helyesebben teoretikusan is figyelembevett saját-ságát veszik a klasszikus lélektan „Konstanzannahme”-ja ellen viselt hadjárat alapjául a modern pszichológiában. V. ö. E. R. Jaensch, *Über den Aufbau der Wahrnehmungswelt und ihre Struktur im Jugendalter*. 1927. — H. Werner, *Einführung in die Entwicklungspsychologie*. 1926. — További irodalom a kérdéstről: Székely L., *Beszélgetés a fejlődéslélektanról és az eidetikáról*. *A Jövő Útjain*. III., 1927.

⁵ V. ö. S. Bernfeld, *Psychologie des Säuglings*. 1925.

⁶ E. Spranger, *Lebensformen*. 1925. 60. old.

⁷ K. Jaspers, *Allgemeine Psychopathologie*. 1927.

szellemtudományi pszichológusok írásait olvasta, nehezen vonhatja ki magát a benyomás alól, hogy ezek a leírások *az élményeket akarják közölni, vagyis azt akarják nyújtani, amit csak a tényleges előfordulás és átélés adhat vagy mutathat meg.* A szellemtudományi pszichológia minden erőfeszítésével az élményeket *helyettesíteni,* vagy legalább is *másolni* akarja. Ez pedig lehetetlen. A leírás a legjobb esetben is csak az élmény felébresztésének intellektuális eszközeit nyújthatja, ami lényegében a művésznek lehet csak adekvát feladata. *Jonas Cohnnak* tehát igaza is van abban, meg nem is, hogy a megértés — ceteris paribus a leírás is — a megértett élmény átélését szuggerálja. Igaza van, mert a szellemtudományi pszichológia mélyén valóban ez a rejtett akarat van. Nincs igaza pedig azért, mert a megértés többnyire nem ennyire hatásos. Arra pedig egyenesen semmi garancia sincs, hogy valóban az in tendált élményt sikerül egész kvalitatív egyszervalóságában felébreszteni. *Scheler és Spranger* ellenvetéseinek elméleti jogosultságát ennél fogva nem is lehet elvitatni: az utánaélés még nem elméleti megértés (*Spranger*); a megértés pedig nem okvetlenül utánaélés (*Scheler*).

Az igazságmag *Jonas (John)* meghatározásában nem is annak szó szerinti tartalmában, hanem ennek a tartalomnak e,gy logikáikig kényszerű értelmezésében rejlik. *J. Colin* tétele elfogadható: nem mint a valóságban előforduló megértés definíciója, hanem mint meghatározása annak, amire a szellemtudományi pszichológusok *törekcszenek,* amit a megértés intendál, amiért egyesek egy szellemtudományi pszichológiát felépíteni akarnak. Nevezzük ezt *implikált ideának.* *Az élnie-nyék másolása a megértésnek és az egész szellemtudományi lélektanak implikált ideája.*

A szellemtudományi pszichológusok megértésének és leírásának a teljesítménye messze elmarad az implikált idea mögött, A megértés és ceteris paribus a fenomenológiai leírás is pusztá tudomásulvétele egy lelki állapot, egy élmény „milyenségének”, mint ahogy tudomásul vesszük, hogy milyen az „Erzsébet-híd”, a „nyári napfölkelte a Balatonon a szárszói strandról”, a „tejsokoládé íze”, a „fogfájás” stb. De ez nem más, mint «annak a bizonyos dolognak, annak a bizonyos élménynek a *képzete,* anélkül, hogy a „megértőnek” egyszersmind okvetlenül valami világos fogalmának is kellene hogy legyen a megértett lelki állapotról. Egy ilyen képzetnek bármilyen messzemenő s még oly szemléletes *demonstrálása* sem visz közelebb ahhoz, hogy tudományosan kielégítő *fogalom*má változzon.

Az ilyen megértés vagy leírás tulajdonképen semmi egyéb, mint szemléletes *demonstrálás* s alig léphet fel tudományos megismerés pretenciójával. Ha igaz lenne a szellemtudományi pszichológusok elképzelése s a lélektanban való-

ban nem létezne ennél tudományosabb megismerés, akkor a pszichológia fogalma *contradictio* lenne *in adjecto*. Eltekintve a szellemtudományi pszichológiák javarészenek a tényekkel és reális összefüggésekkel kevésbé számoló fogalmi játékaiktól és kínosan mondvasinált konstrukcióiktól, a legtisztábban demonstráló *Ch. Bühler* írásai sem tekinthetők «a legszigorúbb mértékkel mért tudományos teljesítményeknek. Igaz különben, hogy *Ch. Bühler* nem is tekinti magát szellemtudományi pszichológusnak, habár metodológiai szempontból ennek az iránynak a legkorrektebb és legrokonszenvesebb képviselői közé tartozik. *Ch. Bühler* kiváló ügyességgel és szerencsés technikával demonstrálja az intelligens városi serdülő tipikus hangulatait. De ha valaki ezekből tudja meg, hogy mi van egy serdülő ember lelkében, az mégis csak épen olyan, mintha az, aki pár évet élt Rómában, 15 év múlva a Badeckerből tudja meg, hogy ott mi van.

A megértés tehát csak azt érheti el, hogy élmény színezetekre rámutat; a leírás, hogy szemléletesen demonstrál: ez a megértés megvalósított (realizált) ideája. Úgy véljük, hogy *Jaspers* a statikus megértés definíciójával ezt fogalmazta meg.

A megértésdefiníciók harmadik csoportja, *Erismann*, *Spranger* és *Jaspers* dinamikus megértése, a *motivációval*, a *jelentéssel* és a *strukturális összefüggéssel* definiálják a megértést. Mint a szellemtudományi lélektan filozófiájában általános, ezekről a fogalmakról sem adnak világos és szabatos képet. S amint ugyancsak általános, ezeknek a fogalmaknak az explicite megállapított tartalmai sem fedik a szóhasználatban rejlő implikált tartalmakat.

A szellemtudományi pszichológusok nagy súlyt helyeznek arra, hogy a lelki jelenségek, helyesebben a lelki tartalmak nem mechanikusan függenek össze, mint ahogy a képzet-társítás elmélete hirdette, s általában nem azok az összefüggések vannak közöttük a szellemtudományi pszichológia szerint, amelyeket a természettudományos kategóriákkal jelölni lehet, hanem valami más, kizárólag a szellem birodalmában található összefüggés. Ez az összefüggés a lelki jelenségek *tartalmának a strukturális összefüggése*. A lelki tartalmak, a pszichikus folyamatok „materiái”, ugyanis mindig, *jelentenek*, azaz reprezentálnak valamit, aminek valami ideális, logikai, esztétikai, etikai, mágikus, stb. struktúrája van. Amit a lelki tartalom „jelent”, az az *értelme*. A lelki tartalmak „értelmes” egymásutánja; vagy egymásmellettisége a *motivációs* kapcsolat, A szellemtudományi pszichológusok fel-fogása, szerint a pszichológiai megismerés túlnyomórészt (*Jaspers* terminológiájával csak a dinamikus megértés) a motivációs kapcsolatok evidens belátása. Ezzel a lélektan lemond arról, hogy több legyen, mint *common sense*.

A lelki tartalmak s általában a lelki jelenségek „értelme” vagy „jelentése” azonban még mást is jelent. A lelki jelenségek nemcsak strukturálisan jelentenek valamit, hanem a szerint is, hogy milyen átfogóbb totalitásba vannak beágyazva, valami *telikus jelentőséggel, telikus értelemmel* is bírnak a törekvő lelki szervezet totalitása számára.

Pl. egy kísérleti személynek az a feladata, hogy bizonyos írásjeleket folytonosan egymásután rajzoljon. Egy ideig jól megy a munka, majd mindig unalmasabb, ellenszenvesebb, utálatosabb lesz, egy bizonyos idő elteltével a kísérleti személy annyira „tele van” (psychisch gesättigt) azzal a bizonyos cselekvéssel, hogy a legnagyobb akarati erőfeszítéssel sem tudja folytatni s egy affektív kitöréssel abbahagyja a munkáit. Sőt „tele van” mindenféle írással, esetleg az egész szituációval is: „kísérleti személynek lenni”, s valami ürüggyel távozni akar. A vezető ekkor egy „szívességre” kéri a kísérleti személyt: legyen szíves a kísérleti jegyzőkönyvek rendbentartásában segédkezni: írja rá a nevét s ezt a bizonyos jelet ezekre a lapokra stb. (Ugyanazt a jelét kapja feladatul, mint amit már az előbb abbahagyott vagy visszautasított). S ugyanaz a kísérleti személy, aki már annyira „tele volt” mindenféle írással, hogy dühösen távozni készült a laboratóriumból, az előzőleg visszautasított feladatokat készségesen végrehajtja. Ugyanannak a cselekvésnek most egészen más értelme lett: előzőleg „kísérlet” volt most „szívesség” lett.⁸

Tehát a jelentés vagy az értelem fogalmi teljesen elválaszthatatlanok egymástól s a szellemtudományi irodalomban legalább három különféle mozzanatot jelölnek: 1. a lelki jelenségek közötti tiszta ideális összefüggést, 2. a lelki jelenségeknek az egész számára való telikus vonatkozását és 3. a lelki jelenségek intencionális tartalmi mozzanatait.

A lelki struktúra és Spranger ideáltípus fogalma a szellemtudományi lélektan betetőzése. Voltaképen a jelentés többféle értelemnek az összekeveréséből állnak. Spranger s az ő nyomán a szellemtudományi lélektan egész közvéleménye lelki •struktúráinak nevezi a motivációs kapcsolatot, amelyet nem a megismerés, azaz megértés módszerében „követünk”, hanem amelyet „az egyes élmények szanaszét törekvő teljességébe, mint' egyesítő kapcsot belegondolunk”. (Lebensformen 439. old.) Ekkor előttünk áll az a „törvényszerűség” (sic!), amelyet Spranger struktúrájának nevez. Spranger számára a lelki tartalmak ideális értékelméleti struktúrái teszik a lelki struktúrát. „Az egyéni szellem struktúrájából indul ki s azt visszavezeti végesszámú normatív értéktörvényszerűségekre”. (U. o. 212. old.) így juthat ideáltípushoz, a teoretikus, esztétikus, ökonomikus, szociális, hatalmi és vallásos típushoz.⁹

⁸ A. Karsten, Psychische Sättigung. (K. Lewin, Untersuchungen zur Handlungs und Affektpsychologie. V.) Psychol. Forschg 10. 1928. — (Félreértések elkerülése végett megjegyezzük, hogy a fenti kísérlet nem szellemtudományi, hanem a „Gestaltpsychológusok” nagyon is természet-tudományi környezetéből való.)

⁹ Az ideáltípus fogalmát Max Weber vezette be. Egy halmaz minden

A problémák összehararása nyilván abból áll, hogy a lelki jelenségek által intencionált adottságoknak az ideális (logikai, esztétikai, etika) struktúráját összetévesztik a lelki tartalmak közötti tiszta összefüggéssel; legvégül pedig mindkettőt azonosnak veszik a lelki szervezet struktúrájával. Holott a lelki jelenségek motivációja nem követi okvetlenül a logikai, esztétikai, erkölcsi, egyszóval a tartalmak ideális összefüggésének fonalát, hanem egészen másfajta (ú. n. dinamikus, ökonomikus és topikus) tényezőktől függ. Egyrészt annyira kiterjedt, másrészt annyira a köztudatba átment empirikus tények igazolják ezt, hogy itt megelegszünk a pusztá utalással.¹⁰

Az elméleti irodalom általában a szellemtudományi lélektan *céljául* tüzi ki a strukturális összefüggések felismerését. S ha a szellemtudományi lélektan ezt nem is éri el, megmarad az elvitathatatlan érdeme, hogy *a problémát felfedezte*. — Ennyiben a megértésdefiníciók harmadik csoportja (*Erismann, Spranger és Jaspers* dinamikus megértése) *a szellemtudományi lélektan intencionált célját fogalmazta meg*.

A megértés különböző definíciói és a megértésről alkotott homlokegyenest ellentétes nézetek tehát nemcsak hogy nagyon jól összeillenek, de azonfelül csakis együtt tarthatnak arra igényt, hogy a szellemtudományi lélektan elvi alapját lássuk bennük. A logikai analízis után nyilvánvaló, hogy mi okozta a látszólagos eltéréseket. *Egyesek (Jonas Colin) a szellemtudományi lélektan implikált ideájával, a lelki élet másolásával*; *mások, (Jaspers statikus megértés fogalma) a szellemtudományi lélektan megvalósított ideájával, az élmény színeze-tekre való rámutatással; végül a harmadik csoport, (Spranger, Erismann és Jaspers dinamikus megértése) a szellemtudományi lélektan intencionált céljával, a strukturális összefüggések felismerésével definiálták a megértést*. — Ezek után már csak az lehet a szellemtudományi lélektan filozófiáján aggályos, hogy közös tudományos akarat hordozói ennyire nincsenek vele tisztában, hogy voltaképen mit akarnak, és hogy ténylegesen mit érnek el.

3. A szellemtudományi lélektan ismeretelmélete.

A szellemtudományi pszichológia másik főpillére a megértés mellett az a tétel, hogy *a lelki élet* — s egyedül a lelki

egyek tagjának közös tulajdonságait, általában fenomenális jellemvonásait „értelmes”, „evidens”, „motivációs” összefüggésükben emeli ki.

Itt jegyezzük meg, hogy *Kretschmer* típusai is csak „szellemtudományi” ideáltípusok, még ha az ideáltípus fogalmának tartalmát tevő bélyegek nála „természettudományi” adatok is, mint antropometriai arányok, szőrzeteloszlás, bőrpigmentáció s mindenféle tájanatómiai ismertetőjelek. V. ö. E. Kretschmer, *Körperbau und Charakter*, 1926.

¹⁰ V. ö. a pszichoanalitikus irodalmat, továbbá O. *Selz*, *Zur Psychologie des produktiven Denkens und des Irrtums*. 1922.

élet — *a megismerő számára közvetlenül van adva*. Ez állásfoglalás a *tudatpszichológia* mellett olyan értelemben, hogy tudattalan lelki nincs. A kérdés empirikus résziét itt eldönteni se mem lehet, se nem kell. (De e helyütt még arra sem kerülhet sor, hogy az erre vonatkozó *pszichoanalitikus* tapasztalatokra, amelyeknek az elméleti következményeit kötelező erejűeknek ismerjük el, részletes utalás történjék.) Számunkra mostan csupán a tételben rejlő *ismeretelméleti* állásfoglalás bir fontossággal.

A szellemtudományi lélektan a közvetlen, intuitív, nem reprezentatív megismerés ideáljával visszatér a görögség és a renaissancekori misztika ismeretelméletéhez, hogy „*hasonlót hasonlólal ismerünk meg*”. Eszerint az elmélet szerint a megismerés a megismert tárgy „*mása*”. A szellemtudományi lélektan ennek az ismeretelméletnek, amely végeredményben egy álcázott, *képelmélet*, (verkappte Abbildtheorie) az alapján áll, mikor a lelki élet másolását intendálja; s ezzel az ismeretelmélettel bukik.

Ebben az elméletben a következő két nagy hiba van: 1. az a tévedés, hogy a nem-fogalmi, vagy a nem-szóképzetdiszpozíciókhoz fűződő megismerés, tudás, gondolkodás *közvetlen* és intuitív és továbbá, hogy *csak* a szóképzet diszpozíciók vagy fogalmak alapján végbemenő gondolkodásban történik az ismeretanyagnak valamiféle „logikai” feldolgozása, tehát bizonyos értelemben vett „*meghamisítása*”. Azért téves ez az elképzelés, mert a megismerés legprimitívebb fokán is végbemegy a benyomások anyagának bizonyos feldolgozása. Nincs olyan megismerés, amely a tárgyat úgy tükrözné vissza, mint egy ideális síktükör az optikus tárgyakat; 2. az a tévedés, hogy a lelki élet dolgai közvetlenül vannak adva. Közvetlenül az élmények vannak adva s ezek csak bonyolult mechanizmusokon keresztül reprezentálják a lelki élet dolgainak egy részét. Pl. az affektusok egy nagy része sincs közvetlenül adva, hanem más adottságokat veszünk közvetlenül tudomásul s vonatkoztatunk az érzelmekre. *A szellemtudományi lélektan azon bukik meg, hogy nem létezik tiszta intuitív tudás, még az élmény s a lelki tartalmak tisztem közvetlen és intuitív tudása sem*. Embernek csak reprezentatív tudása lehet. Egyedül *Leibniz* isteni monádja vagy *Kant* „*Intellektus atrchetypus*”-a tudja a dolgokat tisztán szemlélni.¹¹ Az emberi szellem azonban minden körülmények közt, megváltoztathatatlanul, csak „*Intellectus eetypus*”. Ezért maradt a lelki élet másolása a szellemtudományi lélektan *implikált* ideája, annak minden reménye nélkül, hogy valaha is *megvalósított ideájává* válhassék.

¹¹ E. Cassirer, Philosophie der symbolischen Formen. I. Die Sprache. 1923. 71. old. — V. ö. Pauler, Bevezetés, 212. §.

4. Összefoglalás.

A szellemtudományi lélektan nem autonóm tudomány. Ismeretelméletileg egy primitív képelmélet fokán áll. Teljesítménye, a tények felmutatása: 1. nem önálló és nem tudományosan kielégítő; 2. nem a lélektan sajátos módszere. Bármely valóságtudomány ugyanolyan mértékben alkalmazza, mint a lélektan s a lélektanban sem játszik nagyobb szerepet, mint másol.

De a szellemtudományi lélektan nyújtott két pozitívumot is: 1. elvileg rámutat a *motivációra*, mint a függvényi és északi összefüggéssel egyenrangú reális tényezőre. A motiváció tulajdonképeni mibenlétét azonban nem lehet a szellemtudomány módszerével kideríteni. Ennek a megoldása is a modern természettudományi lélektan vívmánya; 2. produkált néhány mesteri élményleírást. De a szellemtudományi leírások java-része azért mégis a ponyvaregények „kezei ökölbe szorultak, melle zihált és szemei szikrákat szórtak” s egy Dosztojevszkij leírásainak két szélsőséges pólusa között valahol a középütt foglalnak helyett.¹²

II. FEJEZET.

1. A természettudományi lélektan.

„Alles Faktische ist schon Theorie”.
Goethe.

A lélektan fejlődése hasonló módon ment végbe, mint a többi természettudományé. Spekulatív csirából indult ki s a természettudományos jellegét mindig határozottabban és szigorúbban sikerül megvalósítania. A szellemtudományi irány ebben a fejlődéstörténetiben olyan fontos, mint a fizikában Goethe színelmélete.

A történet folyamán a lélektan tárgyát különféleképp határozták meg. *Aristotelesnél* még az *élet tudománya* s csak lassanként korlátozódik a *tudatos* életre. *Melancthon* metafizikusán a *lélek tudományának* tartja, de az empirikus lélektan visszautasítja ezt az álláspontot, lassanként mind tökéletesebben függetleníti magát bármiféle apriorisztikus metafizikától és a *tudatjelenségek tanává* válik. *Mach* és *Russell* ellentétben

¹² Magyarok számára nem érdektelen, hogy Kecskeméthy Aurél 1874-ben Kákay Aranyos álnéven kiadott egy könyvet: A mi nagy férfaink legújabb fény- és árnyképek címen, amelyben többek közt „legmagasabb filozófiai szempontból” leírja a „svihák” természetrajzát. Úgy a leírás eme módjának elméleti és módszertani megalapozása, mint a leírás kivitele, nem marad el semmiben sem a mai szellemtudományi pszichológusok leg-többjének teljesítményei mögött. Idézve Tóth Béla, Szájruj szájra. Bpest.

mindazokkal, akik számára a lélektan tárgya a valóság egy bizonyos szegmenstuma, azt tartják, hogy *a pszichológia tárgya az egész valóság vagy tapasztalat, egy bizonyos, a szubjektumtól való függés szempontjából*. Nem természet-tudományos-pozitívista, hanem transzcendentális szempontból definiálja *Natorp*, hogy a pszichológia tárgya *a szubjektivitás mint olyan valami, ami nem objektív, hanem a minnek a számára minden más objektív* (objektum). *Fröbes*¹³ szerint a lélektan a „*lelki folyamatoknak, azok törvényszerűségeinek és összefüggéseinek megfigyelésén alapuló tudomány a Jerusalemben*”¹³ szerint a „*pszichológia a lelki élet törvényszerűségeinek a tudománya*”. Ezek a meghatározások bebizonyított ténynek tekintik, hogy a lelki élet törvényszerű. Holott pszichikai törvényszerűség fennállása hosszú időn keresztül — *K. Lewin* szavaival — csak „*magánvéleménye*” volt a pszichológusoknak, amelyről sokan meg voltak győződve, anélkül, hogy a kutatások eredményeiben kimutatták volna.

A lélektan tárgyának helyes interpretálása a klasszikus színvonalon *Ebbinghaus* meghatározása. „*A pszichológia a lelki élet tartalmainak és folyamatainak a tudománya, vagy ahogy még mondani szokták, a tudatállapotok és tudafolyamatok tudománya*.”¹³ Habár az egész klasszikus kísérleti lélektan szigorúan ennek a meghatározásnak a pórázán ment, két irányban is nehézségek merültek fel. Először is a klasszikus lélektan még ezt a keretet sem töltötte be. A vitálisain legfontosabb jelenségeket, mint szerelem, éhség, stb., stb., nem tudta kutatásainak körébe vonni. Az a lélektan, amelynek módszere a tudattartalmakat felbontotta önálló részekre, alig tudott valamit kezdeni a legmindennapiabb élményekkel is. Gondoljunk csak a különböző érzelem elméletekre, vagy az érzelmek különböző felosztásaira, hogy mennyire széthúzóak, ellentmondóak s tudományosan nem kielégítőek. Erre a mesterkélt, „*elemekkel*” „*magyarázó*” tudományra jött a szellem-tudományi reakció, amely minden mélyes tudománytalansága mellett is több eredménnyel képes az „*élmény*” vagy a „*tudattartalmak*” tana lenni, mint a klasszikus lélektan. — Az ellenkező irányban is nehézségekkel került szembe a tudattartalmak természettudományos kutatása. Kénytelen volt lépten-nyomon áttörni a maga szabta keretét. Az elfelejtés, emlékezés, stb., jelenségeinél kénytelen volt feltételezni, hogy a tudati ártalmaik tudattalanná válnak s ismét tudatosak lehetnek. Azonkívül a merevnek gondolt, izolált tartalmi elemek lefolyását bizonyos kohéziós erők irányították, s ezek az erők, bár nem voltak élményszerűek,

¹³ J. Fröbes, *Lehrbuch der experimentellen Psychologie*. I. 1923.

¹⁴ W. Jerusalem, *Lehrbuch der Psychologie*. 1912.

¹⁵ Ebbinghaus, *Grundzüge der Psychologie*.

mégis a pszichológia tárgyát képezték. A lélektan tehát nem maradhatott meg szigorúan a tudattartalmak tudománya, mert kénytelen volt olyan tényeket is tudományosan megvizsgálni, amelyek maguk nem képezték a tudat tartalmát. Az ú. n. *aktuspszichológia* azonban minden figyelemreméltó formulázása mellett is elvileg a klasszikus lélektan keretei közt maradt.

A baj gyökere nyilván az volt, hogy a klasszikus lélektan alapjában nem csinált egyebet, minthogy a tudattartalmak kiabsztrahált alkotórészeit: izolálgatta s azt a lelki életnek csak egy nagyon kis területén tudta keresztülvinni. A tudatjelenségek elemeztetése csődöt mond a saját lelki életünk magyarázásánál is. Mennyivel inkább az idegennél, ahol csak a *magatartást* figyelhetjük meg, a magatartásból pedig következtethetünk per analogiam az élményekre, csakhogy ez a következtetés lehet mélyen belénkgyökerezett gondolatszokás, amely praktikusán is csak félig állja meg a helyét, de tudományosan már se nem kényszerítő, se nem ismeretgyarapító. Ezzel a *Behaviorizmus* álláspontját formuláztuk, amelynek kétségtelenül igaza van abban, hogy nem elég a tudat jelenségeket figyelni, gondolatban szétdarabolni, s kísérletileg csak ezeknek a gondolatilag kitalált elemeknek az ekvivalenseit keresni, ott, ahol egyebet találunk. De a magatartáslélektaninak még azt a nagyon helyes ismeretelméleti álláspontot is lehet szupponálni, hogy élményeinket minden további nélkül igazaknak venni, tudományosan tarthatatlan naiv realizmus. Az élmények csak csalékony látszatot nyújtanak s tartalmukat igaz mivoltukra nézve ellenőrizni kell. De ha az extrém behaviorista ezért nem vesz tudomást az élményekről, az épen olyan, mintha a csillagász egész egyszerűen hátat fordítana a napnak, holdnak, csillagos mennyboltozatnak, mert hisz amiket lát, azok amúgy sem az igazi, hanem csak a lát-szólagos pályák.

A szélsőséges behaviorista álláspont ma már nem is vita tárgya. Ellenben hatása alatt a lélektan tárgyának megfogalmazásá újabb átalakulást szenvedett. A pszichológia most már az „*élőlények élményeiről és magatartásáról szóló tudomány.*”¹⁶ Másképen: „*Pszichológia az élőlények külső és belső viselkedéséről szóló tudomány.* Ez a formula azt fejezi ki, hogy a lélektan a folyamatok megfigyelése mellett a viselkedés és az élmények megfigyelését is felhasználja..”¹⁷

A lélektan tárgyának és céljának ez a sok különböző megfogalmazása egyáltalán nem fedi a lelki életről való alapvető elgondolások különbségeit. Csak példának említjük meg,

¹⁶ H. K. Sehjelderup, *Psychologie*. 1928. — Alt. kiemelve.

¹⁷ Koffka. *Psychologie*. 1925. ált. kiemelve.

hogy *H. K. Schjelderup* és *K. Koffka*, akik defintórikusan csaknem szószerint megegyeznek, az elmélet és a problémák konkrét felépítésében erősen divergálnak. Viszont a definíciókon nem lehet meglátni, hogy *Frohes*, *Ebbinghaus* és *Schjelderup* menyire közös úton baladnak.

2. A természettudományi lélektan módszere.

A lélektan fokozatos lépésekben vette át a természettudományos módszert s ezzel együtt lassanként vált tapasztalati tudománnyá. Ennek a fejlődésnek a kezdetét jellemzi, hogy a lélektan csak „külsőleg” veszi át a természettudományos módszert. *Th. Fechner* bevezeti a mértéket, *Weber*, *Heimholte*, *Hering*, *J. v. Kries*, *Wundt*, *Külpe*, *Stumpf*, *G. E. Müller* kiépítik a kísérleti módszert s ezzel a lélektant „exakt” tudománnyá teszik. A kísérlet és mérés azonban a természettudománnyá válásnak csak az egyik tényezője. A másik faktor, a tudományos kutatás „belső” magatartása, a *fogalomalkotás módszere* csak sokkal később, az előbbtől csaknem függetlenül, hagyja el a spekulatív medret s találja meg a maga útját, amely a lelki valóság megismeréséhez vezet. Kezdetben még a természettudományos módszer a nagyobb történelmi múlttal, elméleti tradícióval és kialakultsággal rendelkező természettudományok önálló szempontok nélküli utánzása volt. Ezért látjuk a pszichológiában, hogy *álproblémákkal kezdődik, s vesződik, nemkérdezett kérdésekre kapott feleletekkel halad a kutatás*. Az ilyen feleletek meglátása a termékeny, a mély megismerések ugrópontja s túlnyomórészt nem a módszertől-, hanem a kutatótól függ. A nemkérdezett kérdésekre kapott feleletek termékenysége a további kutatások előfeltevéseinek a lerögzítésében áll. Tehát a tudományos kutatás előfeltevés-tői előfeltevésig ívelődik, — a valóságon keresztül —, az intuíció a pillére s a módszer a tartólánca. A természettudományi lélektan történetében ennél fogva két stádiumot lehet megkülönböztetni, amelyeknek a különbségét tudományelméleti és logikai differenciák karakterizálják. Az irodalomban elterjedt szóhasználathoz alkalmazkodva ezeket a „klasszikus” és a „modern” lélektan néven különítjük el.

Modern lélektan címszó alatt foglaljuk össze a *pszichoanalízist*, az *alakzatlélektani*, (*Gestaltpsychologie*), amelynek főbb képviselői *M. Wertheimer*, *K. Koffka*, *W. Köhler*, *K. Lewin*, *K. Goldstein*, *A. Gelb*, továbbá a velük rokon ú. n. *Produkciónhipotézist*, amelynek képviselője a röviddel ezelőtt elhunyt *V. Benussi*. A modern lélektanhoz számítjuk továbbá az *E. R. Jaensch* és iskolájának *eidetikus* vizsgálataihoz fűződő elniéletalkotásokat, egyes, iskolásán alig” rabrikázható kutatók eredményeit, mint pl. *D. Katz*, *H. Henning*, *Révész Géza* újabb dolgozatait, *O. Selz gondolatpszicho-*

lógiját, stb. Amint ebből az egyáltalán nem teljes felsorolásból is kitűnik, teljesen különböző elméletkonstrukciókat soroltunk egybe, melyek azonban tudományelméletileg összetartoznak. Nem tudjuk kimondottan a modern pszichológiához számítani *F. Krueger* és leipzig környezetének munkásságát (*F. Sander, A. Kirschmann, O. Klemm, W. Wirth* stb.) az egy fiatalabb *J. Volkelt* kivételével, habár náluk is nem egy olyan kiaknázatlan kísérletet és meddőn miaradt meg gondolást lehet találni, amely végső alapvetésében elég modern. Klasszikus lélektan alatt általában a természettudományi lélektan korábbi stádiumát szokás érteni, amelyet legtisztábban az *asszociációs elmélet* képvisel. A határ a kettő között azonban folytonos. *A determináció s lélektan* (pl. *N. Ach*) és a rokon *würzburgi iskola*, (*K. Bühler, A. Messer, O. Külpe, K. Marbe*), *W. Stem perszonalisztikus pszichológiája* és az amerikai *magatartáslelektan* (behaviorizmus) gondoskodnak az átmenetekről. — Ez a csoportosítás természetesen nem szolgált előre kézen a logikai redukció kiindulásául, hanem közben, mintegy önkénytelenül adódott.

A klasszikus pszichológia módszerének a következő meg gondolás szupponálható. Hogy a jelenségeket objektíven lehessen megismerni, egyértelmű, érthető módon le kell őket írni. Olyan állandóan változó tüneményedet, amilyenek a lelki jelenségek, csak akkor tudunk rögzíteni, ha „visszamegyünk az „elemekre” (*Fröbes*). *Fröbes* azt tartja, hogy a lélektanban „nem beszélhetünk elemekről a fizika vagy kémia értelmében, mert azok a tudományok az elemeket készen egymás mellett állóknak gondolják. Ellenben a lélektanban az elemeket *abstrakció útján nyerjük* és pedig úgy, hogy a folyamatoknál sok mindentől, ami egymástól megkülönbözteti őket, eltekin tünk s csak a közösét vesszük tekintetbe.”

„Hogyan kapjuk az összetett lelki folyamatokból az egyszerű elemeket?” — kérdezi tovább *Fröbes*. Mint bárhol másutt, itt is elválasztjuk a változó feltételektől a maradandó magot. A maradandó mag (alkatrész) a lelki elem. „Ilyen elem a kék, amelyet elválasztottak a változó kiterjedéstől, térbeli elrendezéstől, időbeli egymásutántól, a kísérő kellemes érzéstől, stb.; a kék érzetet nem lehet további elválasztható részekre bontani, amelyekből összetéve lenne” (*Fröbes*). Nyilvánvaló, hogy ez a fogalomalkotás a lelki jelenségek változásai mögött lévő maradandót akarta megragadni, a lelki valóság *invariánsait* akarta meghatározni, tehát céljai egybeesnek a természettudományok céljaival.

A klasszikus lélektan szerint a lelkijeieinek, vagyis az invariánsok az *érzetek* s a belőlük származó *képzetek*. A szemlélet, fantázia, stb. már elemekből *összetett* jelenségek. Bizonyos *tapasztalatok* azonban az *érzet klasszikus fogalmának megkorrigálásához* s *végül teljes feladásához vezetnek*. Ezek a tapasztalatok azt mutatják, hogy az érzetek: 1. nem egyszerűek; 2. nem elemek (invariánsok); 3. nem a lelki valóság reális alkotórészei; 4. semmiféle lelki jelenség és inger közt sem áll fenn az az egyértelmű korreláció, amelyet az érzet

fogalmának alapjául elgondoltak. Ilyen tapasztalatok csoportosulnak *a)* a színállandóság; *b)* a nagyságállandóság; *c)* a térlokalizáció; stb. problémái körül.

Tekintsük át röviden a lélektan ezt a néhány problémáját. Azután a klasszikus lélektan fogalomalkotásának szerkezetét és invariánsainak posztulátumait fogjuk logikailag elemezni.

A látási érzetek két fajánál, a színes és közömbös érzeteknél három komponens, a színezetet, világosságot és telítettséget szokás megkülönböztetni. A lélektan úgy tekintette a minőségileg végtelen sokféle érzetet, mint ezeknek a végezzámú összetevőknek mennyiségi változásai által meghatározott sokszerűséget.¹⁸ A három komponensre való visszavezetés lehetővé teszi az érzetek egyértelmű rendezését. Azonban ha a fenomenális rendezésen túlmenő igényeket támasztunk a tudományos fogalomalkotással szemben, akkor a három komponens csődöt mond. Vannak ugyanis olyan tapasztalatok, amelyek a probléma súlypontját kihelyezik a fenomenális rendezés mezejéből.

A) A *színállandóság* azt jelenti, hogy a dolgok fenomenális színei nemcsak a szembe vert, retinálisan hatékony sugarak mennyiségétől és minőségétől függenek, hanem részben, a tapasztalathoz fűződő pszichikus természetű folyamatoktól is. Színállandóság forog fenn, ha a lemenő nap fényében a hőmező fehér önszínét aránylag jobban megőrzi, sokkal kevésbé színeződik át vörösre, mint ahogy annak történnie kellene, ha a fenomenális szín csak a szembe vert sugaraktól függne (állandó pszihofizikai feltételek mellett). Általában a tárgyak különböző színű és intenzitású megvilágításban önszínüket széles határok közt megőrzik. *Hering* kiszámította, hogy a déli világításban az inszoláció maximumán a betűk fekete felülete is területegységenként háromszor annyi fénysugarat ver vissza, mint a fehér lap hajnali világításban, amikor éppen hogy olvasható lehet. Mégis, a fehér lap hajnalban is fehér, a betűk pedig déliben is feketék. *Hering* és *Katz* a világítás színének az *emlékezeti színek* hatása alatt történő megvilágosodásáról ill., elsötétüléséről beszélnek. *Jaensch* úgy mondja, hogy a világítás színe *transzformálódik*.

Bizonyos tapasztalatok nagyon valószínűvé teszik azt a felfogást, hogy a transzformációnak nagyon sok köze van magasabb lelki működésekhez. Ugyanis a transzformáció nincs meg kezdetől fogva az ember látásában, hanem csak a fejlődés folyamán alakul ki, részben a *tapasztalat* hatása alatt. A primitív emberek látásában s a kultúremlékek tetemes százalékánál is a gyermekkorban kimutathatók olyan látási jelenségek, amelyek a későbbi transzformáció előfokai. Ezek az ún. eidetikus fejlődési fokon játszódhatnak le, e helyütt azonban nem térhetünk ki rájuk. Ellenben azokról a pszichikus működésekről, amelyekhez a transzformációnak „köze” van, egy és más mondanunk kell. — Nem tudjuk ezeket a lelki funkciókat egyelőre pontosan meghatározni, ellenben jelenlétüket nagyon sok optikus és más jelenségben meg lehet állapítani. *Feyerabendnek* sikerült egyik nagyon szép kísérletében úgyszólván „tetten érni” ezeket a működéseket. A kísérlet a következő: Egy homogén fehér ernyőt sárgán megvilágított. Miután a világítás kialszik, a kísérleti személynél fellép a kiegészítő színű eidetikus kép, amely a fehér ernyőt kéken átszínezi. Erre az ernyőt eltávolította, s mögötte láthatóvá vált egy másik ugyanolyan ernyő, előtte alapzatokon különböző fehér tárgyak, mint tojás,

¹⁸ J. v. Kries, Allgemeine Sinnesphysiologie. 1923.

gyertya, sótartó, stb. Az ernyő és a tárgyak szubjektív fehérsége azonos. Most azonban a negatív kép mezejébe esnek, tehát kék színűek. A tárgyak kétsége nem olyan telített, mint az ernyőé. Utóbbin tehát az eidetikus kép színhatása kisebb mértékben transzformálódik, mint a tárgyakon. Ha egy tárgyat közelebb vittek a kísérleti személyhez, bizonyos közelségben azon a tárgyon elszíntelenedett az eidetikus kép színhatása s ez a tárgy ezután, az ernyő előtti pozícióban is megőrizte az önszínét. Ellenben a többi tárgy továbbra is kék maradt, amíg csak egyenként valamennyivel meg' nem ismételték ezt a processzust. (Z. Psychol. 94/5. 1924.)

Itt nyilvánvaló, hogy a transzformáció, amely valószínűleg a perifériás idegrendszerben, a retinában lejátszódó fiziológiai folyamat, bizonyos magasabb fajta lelki működések megnyilvánulása. A testi és lelki fejlődés befejezett fokain azonban a transzformációnak nem kell ilyen ad hoc tanulásszerűen végbemenni. *Jaensch* úgy mondja, hogy primitív fokon lelkileg „integráltan” megy végbe, később azonban már csak a „kész eredmény” jelenik meg, mint *szenzorikus reflex*. Ez kissé homályos formula. Érthetőbb, ha úgy gondoljuk, hogy a transzformáció, hasonlóan mint a legtöbb mozgás- és impulzus-koordináció, *automatizálódott*. A kis gyerek a járást, beszélést, a kéz használatát, a felnőtt ember a mesterséges mozgás- és impulzuskoordinációkat, mint kerékpározás, korcsolyázás, stb. meglehetősen nagyfokú „lelki odafordulással” tanulja meg. Kellő begyakorlás után aztán az ilyen cselekvések automatikusak lesznek, vagyis minden „lelki feljűkfordulás” nélkül is a legnagyobb célbiztonsággal mennek végbe. A transzformáció is primordiálisan lelki odafordulás mellett megy végbe, később automatikussá válik. *Walker*¹⁹ kimutatta, hogy a transzformáció az adaptációs tünetények közé tartozik, amelyek szintén a fejlődés folyamán automatizálódnak.

Azok a lelki folyamatok, amelyek a transzformációs jelenségek felé primordiálisan „odafordulnak”, bizonyos *absztraháló* működések. A dolgok mellékes, esetről-esetre változó, a tárgy biológiailag nem fontos, mert a „reakciótárgyak” tárgyszerűsége szempontjából lényegtelen jellemvonásait törlik. A transzformáció egyike azoknak a lelki működéseknek, amelyek a pszichikus realitás dolgait *invariálják*. Ezért beszél *Jaensch* *lelki invarianchis tendenciákról*.

B) *A nagyságállandóság*. A látást felépítő tényezők közül egy másik invarianciás tendencia az optikus tárgyak viszonylagos uagyságállandósága. Ezt nem fogjuk annyira részletezni, mint a színállandóságot. Röviden összefoglalva: a nagyságállandóság azt jelenti, hogy a látott tárgyak fenomenális nagysága nemcsak a tárgyak távolságától azaz a retinális kép nagyságától függ. Míg a retinális kép a tárgy távolságával arányosan változik, addig a tárgy fenomenális nagysága bizonyos intervallumokban állandó marad. Pl. a közeledő villamost nem folytatólagosan látjuk nagyobbodni, hanem lökészerűen. A nagyságállandóság sincs meg kezdettől fogva az ember látásában, hanem csak lassanként fejlődik ki. Bizonyos primordiális fejlődési fokokon egy a tárgy felé forduló lelki munka módosítja a tárgy fenomenális nagyságát. A fejlődés befejezett fokán ez a lelki munka már automatikusan megy végbe.

C) *A térlokalizáció* problémájával együtt néhány olyan tapasztalatot szándékozunk megemlíteni, amelyek az érzéki észrevést felépítő lelki tényezők közül néhány továbbinak a bemutatására alkalmasak. Ezekre a tényezőkre a szorosán vett lokalizá-

¹⁸ W. Walker, Über Adaptationsvorgänge der Jugendlichen und ihre Beziehung zu den Transformationserscheinungen. Z. Psychol. 103.

oión kívül az *Albert-Förster-t* és a *Koster-t* tünemények hívták fel a pszichológusok figyelmét. Koster-jelenség néven az a tünemény ismeretes, hogy egyenlő telítettségű és világosságú színek *behatóbbaknak* tűnnek fel, ha közeli és kicsi, mintha távoli és nagy tárgyakon vannak, holott a retinális kép — egyenlő látószög mellett —, mindkét esetben azonos. (A behatóság is némelyek szerint a színek egyik fenomenális alapkválitása). Az Aubert-Förster-tünemény pedig abból áll, hogy kicsi és közeli tárgyak a látómező nagyobb részén ismerhetők fel, mint egyenlő látószögű nagy és távoli tárgyak. Vagyis a retina egyes perifériásába részein egy retinális kép felismerhető, ha azt kicsi és közeli tárgyra lokalizáljuk; ellenben ha ugyanazt a retinális képet távoli és nagy tárgyra lokalizáljuk, akkor nem ismerjük fel. A két jelenség tehát visszavezethető a térlokalizáció kérdésére. Nem bocsátkozhatunk ennek a rendkívül sokat tárgyalt és bonyolult kérdésnek a taglalásába; mindössze annak a megemlítésére szorítkozunk, ami számunkra pillanatnyilag fontosnak látszik.

Jaensch és *Reich*²⁰ kimutatták, hogy a lokalizáció a *figyelemvándorlásának egy dinamikus* —, közelebből egyelőre meg nem határozható — *komponensétől függ*. Ennek a dinamikus komponensnek legalább két hatása van: 1. egy fiziológiai, a tudatban nem reprezentált, de a szemek állására centrálisán ható —, talán v. *Kries* által feltételezett „élettani állástényezővel” azonos — faktor; 2. egy az optikus tárgyakra gyakorolt dinamikus *aktus*, „amely úgy jellemezhető, mint a fenomenális tárgyak optikus eltolása és elszállítása”. (*Jaensch*.)

A *mélységlokalizáció* tényezőit, *Freiling*, *Jaensch* és *Reich* visszavezették az „élőanyag önregulációjára” (*Hering*) az ú. n. *kovariánstünemények* kapcsán. A tünemény a következő: Ha párhuzamos függőleges fonalakat úgy állítunk be, hogy látszólag egy frontálisan párhuzamos síkban vannak s az egyik fonalat előre vagy hátra toljuk, akkor a többi objektíve változatlan fonal közül minden második is előre ill. hátra tolódik, habár a képük nem tolódott el a retinán. A jelenségnek legnagyobb valószínűség szerint az a magyarázata, hogy a térlátásban előnyben részesített ú. n. „magfelületben” (Kernfläche) való látás jelenti a retinális ingerület optimális színvonalát. Ennek a felületnek a távolsága a szemtől az abatikus távolság. A magfelületet az jellemzi, hogy a benne, tehát az ú. n. abatikus régióban lévő, az egy frontálisan párhuzamos síkban lévő tárgyak látszólag is egy síkban vannak. Az abatikus zónán innen vagy túl lévő függőleges fonalak akkor vannak fenomenálisan egy frontálisan párhuzamos síkban, ha valóságosan egy meghatározott korrekciót alkalmazunk s nincsenek objektíve egy síkban. Ez az ú. n. *Hering-Hütlebr and-féle horopter eltérés*. *Jaensch* úgy magyarázza a horoptereltérést és a kovariáns tüneményt, hogy az abatikus régió (magfelület) kívül levő tárgyak látása egy energetikus feszültséget okoz, amelyet a figyelemvándorlásának a fentebb említett dinamikus hatása a tárgyak optikai eltolásával egyenlít ki. A figyelem vándorlásának ez a dinamikus hatása építi fel a mélységlátást. Kezdetben ez is bizonyosfajta lelki „odafordulást” jelent; a fejlődés későbbi fokán automatikusan megy végbe,

A figyelemvándorlásának ez a dinamikus hatása nem a figyelem tudatos és élményszerű odafordulásában rejlik. A figyelem dinamikus hatása bizonyos esetekben sem fiziológiai, sem tudatos folyamatokra nem változik, ha a figyelem maga ki is van zárva a tudatból és nem is folyik le élményszerűen. Nagyon meggyőzően

²⁰ *Jaensch* és a munkatársak: Über den Aufbau der Wahrnehmungswelt stb. 1927.

bizonyítja állításunkat *Benussi* kísérlete a látszólagos-mozgás kombinációval.²¹ A kísérlet a következő: Egy négyszögletes táblán a közepén fent és lent felváltva kigyúl egy-egy zöld pont. Kellő gyorsaság mellett úgy látszik, mintha csak egy zöld pont lenne, amely függőlegesen ide-oda szaladgál. Ez az egyik látszólagos mozgás. — A tábla két oldalán pedig felváltva egy-egy függőleges vörös egyenes gyulad ki, s ez kellő gyorsaság mellett úgy néz ki, mintha csak egy egyenes volna, amely ide-oda leng. Ez a másik látszólagos mozgás. A kettőnek a kombinációja esetén úgy látszik, mintha az egyenes mozgása által súrolt felületen a zöld pont nem függőlegesen, hanem *részútosan*, átló irányában szaladgálna. Ha a szuggesziós beállítottságban lévő kísérleti személynél egy megfelelő parancsra beálló negatív hallucináció töröl minden vörös benyomást (a vörös egyenest tehát nem látja), a zöld pont továbbra is részútosan mozog. Ha azonban az amúgy sem látott vörös egyenest reálisan sem exponálják, akkor függőlegesen mozog a zöld pont. Tehát „ingereik, amelyek nem képesek a tudatot adekvát észrevétellel megszállni, mert egy bizonyos szuggesziós parancs és a kísérleti személy részéről bizonyos erre vonatkozó beállítottság fennáll, mindazonáltal fel tudnak ébreszteni további fiziológiai lefolyásokat, amelyek úgy hathatnak, mint a tudatban adottak deformáló ingerei”. (*Benussi*) Ismeretes továbbá, hogy hipnotikus állapotban ide-oda vándorló egyének kifogástalanul kikerülnek olyan tárgyakat is, amelyeket egy negatív hallucináció miatt nem vesznek észre.

Csak futólag akarjuk megemlíteni, hogy *Köhlernek* ember-szabású majmokon végzett intelligenciavizsgálatai kiderítették, hogy az invariációs tendencia a „belátó gondolkodásnak” is alapvető tényezője. *Jaensch* állítja is, hogy az invariációs tendenciák „intellektuális” működések, amelyeknek a tulajdonképeni lényege s legteljesebb megvalósulása a magasabb lelki működésekben figyelhető meg. Ugyancsak megvannak a pusztá érzéki észrevételben is azok a lelki működések, amelyeket *Selz* „intellektuális operációk” gyanánt írt le.

Már ezekből a futólagos szemelvényekből is megítélhető, hogy a klasszikus lélektan által leírt elemek nem voltak a lelki valóság természettudományos értelemben vett elemei, azaz invariánsai. Kérdés, hogy miért? A feleletet csak úgy kaphatjuk meg, ha megvizsgáljuk a pszichológiai s általában a természettudományi fogalomalkotás logikai struktúráját.

Minden tapasztalati tudomány céljai a következők: 1. *q* megismerés, vagyis a) a tények objektív megállapítása, b) osztályozása, c) egységes, egyértelmű, ellentmondásmentes magyarázása; 2. a megismerés alkalmazása, azaz legtágabb értelemben véve az ember hatalmának növelése a természet fölött.

Objektív ténymegállapítás a valóság dolgainak a megismerő éhez való viszonyuktól — lehetőség szerint — független felismerése. Közvetlen előfeltevéseit a következő megfontolással mutathatjuk ki.

Az ilyesfajta pusztá megállapítások: „a víz hideg”, vagy „az idő jó”, tudományos szempontból nem kielégítőek. Amit az egyik ember hidegnek talál, a másik esetleg langyosnak

²¹ Benussi, Psychol. Forsch 9.

érzi. A vizsgáló testrész hőállapota, érzékenysége, a megvizsgált anyag fajhője szerint ugyanolyan hőfokú testeket különböző hőmérsékletűeknek érezzük. — Vagy, ami jó idő a kirándulónak, nem jó esetleg a szőlősgazdának, stb. Az ehhez hasonló szubjektív, megbízhatatlan, *ellentmondó* megállapítások kiküszöbölésére vezeti be a tudomány a *mérést*. A mérés objektív kritériumok alapján történik. Vagy legalább is olyan relative objektív kritériumok alapján, amelyekkel az abszolút objektivitást kiszámítható vagy tetszőleges *határértékkel* lehet megközelíteni. S habár a mérés észlelése által itt is becsúsztatnak szubjektív hibák, ezek legalább is nem a megállapítandó változással függenek össze s a hibaforrás nagysága nem növekedik a változás mértékével.

Ennélfogva *első megközelítésben a mérést tekinthetjük objektív tény meg állapításnak*. Bár tudjuk, hogy a mérés is csak *bizonyos* körülmények közt jelent objektív megismerést. Feltehető, hogy másfajta objektív ténymegállapítás is lehetséges, mint a mérés, viszont gondolható olyan mérés is, amely nem objektív ténymegállapítás. Nyomozzuk a mérésnek azokat az előfeltevéseit, amelyek *által* a mérés objektív megismerésé válik.

Mint a következőkben látni fogjuk, a mérés objektivitásának első közvetlen előfeltétele, hogy *törvényszerű* lefolyások összetevőit mérjük. Ugyane ahhoz, hogy mérni lehessen és műszereket lehessen használni, több *logikai feltételnek* kell eleget tenni. A legelső az, hogy valami *mértéknek* kell lenni, pl. a hosszúságmérésnél valami tetszőleges emberi megállapodás alapján választott kiterjedésnek, amelyet a konvenció mértékegységnek tart. A mérés úgy történik, hogy ezt az egységet hozzáillesztjük a megméréendő távolsághoz, s az a szám adja az illető távolság mértékszámát, ahányszor ezt a műveletet végre lehet hajtani, ahányszor az egység „leképezhető” az adott távolságon. Elvileg minden mérés ebből áll, akár területről, akár szögfordulatról stb. is legyen szó. Azonban, ha nem tér- vagy időbeli kiterjedést kell mérni, hanem valami mást, pl. hőt, akkor sokkal nehezebb a mérés. Nem tér- és időbeli adatokat csak nagyfokú logikai transzformáció, *fogalmi átdolgozás* után lehet megmérni. PL a hőállapotok megmérését az teszi lehetővé, hogy a testek hőállapota egyértelműen változik térbeli kiterjedésükkel. Tehát a testek térbeli kiterjedését kell megmérni. Azonban a hő megmérése a testek térbeli kiterjedésére átülteve mindaddig határozatlan feladat amíg nem tudunk *ekvidisztáns intervallumokat* megállapítani.

Ugyanis csak olyan dolgokat (halmazokat) lehet össze-mérni, amelyek egymásra *leképezhetők*, vagyis amelyeknek a szányszerűsége *homogén*, másszóval: amelyeknek kölcsönös mértékszámával *együttes matematikai műveleteket lehet végrehajtani*. Hogy a hőt mérni lehessen, egy heurisztikus fik-

ciót, valami nívumot kellett a tudományos szemléletmódba bevezetni. Ki kellett indulni abból, hogy ugyanannál a testnél minden x hőállapothoz! mindig egy y kiterjedés tartozik. Továbbá a mérés két fix pontját, két kritikus hőpontban kellett megállapítani. Pl. a víz fagyás- és forráspontjában bizonyos légnyomás mellett. Ugyanannál a testnél állandó nyomás mellett a kiterjedés szolgál a hőmérséklet meghatározásául.

Hogy a hőt mérni lehessen, először is elméletet kellett felállítani, (amely apodiktikusan állítja a hőfokok és kiterjedések egyértelmű, koordinációját). Másodszor ennek a koordinációnak, ill. együttváltozásinak a *törvényszerű* fennállását kellett posztulálni. Az itt mondottakat általánosítani lehet oly módon, hogy *minden objektív ténymegállapítás impliciten a törvényszerűség s egyúttal egy következetesen felépített s a megfigyelés tényeivel való állandó verifikálás mellett kialakuló ellentmondásmentes elméletrendszer tételezésén alapszik.*

Vizsgálódásunk az objektív ténymegállapítás *egyik* esetéből a mérésből indult ki. De ennek az egy esetnek az előfeltevései — törvényszerűség és ellemntmondásmentes elméletrendszer — már sokkal tágabb körű és egyetemesebb fogalmak, mint a mérés s ennél fogva jóval többet is foglalnak magukban. Tudvalevőleg a reduktív kutatás természetéhez tartozik, hogy egy konkrét esetből olyan egyetemes osztályfogalmak felismeréséhez vezet, amelyekből progresszíve a többi ez osztályba tartozó eset ismeretéhez lehet eljutni.

Mielőtt azonban tovább mennénk a megkezdett úton s a törvényszerűség előfeltevéseit igyekeznénk kideríteni, visszatérünk a méréshez, hogy ennek egy *másik* közvetlen előfeltevését tegyük redukció tárgyává. A mérésnek ez a további pre-szuppozíciója, hogy a valóságos dolgok (folyamatok) változásai számokkal adekvát módon kifejezhetők. Vagyis, hogy valamely változás maradéktalanul felbontható olyan s_1, s_2, \dots, s_n részekre, amelyeket teljesen a számszerűség definiál. Az ilyen részek és természetesen az egész folyamat is felcserélhető, behelyettesíthető bármely olyan más változások által, amelyeknek azonos számszerű értékük van. Ez más szóval ugyanazt mondja ki, mint az *ekvivalencia elve*: *hogy a dolgok, mint egyazon osztály tagjai, egymással, bizonyos szempontból felcserélhetők.*” Tehát *minden objektív ténymegállapításnak előfeltétele, hogy a tudományos fogalomalkotás a valóság dolgait igaz osztályokba foglalja.*

A továbbiakban az objektív ténymegállapítás előfeltevéseinek, vagyis egyrészt a *törvényszerűségnek*, másrészt a *tapasztalati adatok helyes osztályozásának* a kritériumaival kell foglalkoznunk. Kezdjük az utóbbival.

²² Pauler Ákos, Logika. 1925. 40a §.

Felmerül az a kérdés, hogy a tapasztalatnak a naiv szemléletben rejlő osztályozása megfelel-e az objektív megismerés követelményeinek! Vagy másszóval: a nyers valóság mérhető elemeket tartalmaz-e?

Gondoljunk magunknak egy fiktív fizikust, aki a kérdésre igennel felelne. Ez a fizikus a fenti feltétel alapján akarja a mozgás törvényszerűségeit megállapítani s ebből a célból különböző nagyságú, alakú, súlyú testek mozgási sebességét méri különböző felszínű, hajlásszögű pályákon. Az egyszerűség kedvéért legyen oly mozgásról szó, amely egyetlen impulzustól ered (tehetetlenségi mozgás). Ez a fizikus különböző megállapításokat fog tenni. Rá fog jönni, hogy általában nagyobb idők alatt nagyobb utak tételnek meg és hogy az idők és utak mértékszámai közt valami nagyon bonyolult összefüggés áll fenn. A különböző felszínszerkezetű és hajlásszögű pályákra és különböző alakú és súlyú testekre egy n'egydimenziójú táblázatot kell szerkesztenie, amelyben megtalálható, hogy mekkora időnek milyen súlyú és alakú testeknél és milyen felületű és hajlásszögű pályáknál mekkora utak felelnek meg. Persze az így kapott adatok is csak átlagszámok lesznek, illetőleg sűrűségi pontok, amelyek körül egy szóródási felület lesz. Ha ez a fizikus továbbá kiszámítja a közepes szóródást s azt egy külön rovatban a megfelelő adatok mellé odaszerkeszti, akkor már nem sűrűségi pontokat, hanem sűrűségi felületeket, vagy intervallumokat fog kapni, s ezek bár kevésbé határozottak, de a valóságnak már sokkal jobban fognak megfelelni. Elvileg persze sohasem lesznek az adatok véglegesek. Gyakorlatilag azonban feltételezhető egy határérték, amelyhez aszimptotikusan közelednek.

A pszichofizikai konstansok megállapítása nagyjából így történt. De a fizikai kutatások nem így mentek végbe. A klasszikus vagy *Galilei-féle* mechanika valami n'óvumot vezetett be a valóság megfigyelésébe. Megszerkesztette a közegellenállás nélküli egyenes vonalú egyenletes mozgást s ennek a segítségével formulázta meg minden mechanikus mozgás azonos elvét. Ezzel a fikciójával a tudományos fogalomalkotás elhagyta a valóságot. Bennünket azonban elsősorban az érdekel, hogy sikerült olyanforma absztrakciót végezni, hogy a *valóság lényeges konstituensei maradjanak vissza a fogalmak lényeges tartalmi alkotórészei gyanánt*. Az ilyen fogalomnak a tárgya azonban *nem* a nyers valóság valamely izolált alkotórésze. Ellentétben a lélektannal, ahol pl. a „kékéret” a valóságnak kizárólag egy absztrakcióval izolált alkotórésze.

Ha megfigyeljük a fizikai fogalomalkotás módját, azt látjuk, hogy bizonyos mellékeseznek tartott mozzanatok „zárlatba” kerültek. Ezek ú. n. történelmi-geográfiai tér-idő indíciumok, esetleges járulékok (következőkben röviden „já-

„rulékoknak” fogjuk nevezni), amelyektől a kutatás, ha az elvi összefüggéseket kutatja, kénytelen eltekinteni. Az adatoknak az összeválogatása azonban *nem önkényes*, hanem valamiképen *szükségszerű*. Első megközelítésben azt mondhatjuk, hogy a minden esetben közös, azaz *állandó mozzanatok* kiemelése s a változó mozzanatok elhanyagolása történik, pl. a lélektanban az érzetek. Azonban a fizika már régen elhagyta az állandó minőségek kiemelését, s ehelyett az *állandó relációk* meghatározását) tűzi ki célul. Ilyenkor a mozzanatok összeválogatása már más szempontok alapján történik. Pl. a szabadesés fogalmából hiányzik a súrlódás, holott az *minden* valóságosan végbemenő sziabadesésnek összetevője s a *konkrét* esés súrlódás nélkül nem is írható le. Ellenben a gravitációs tér központja felé való esés lényeges tartalmi alkatrésze a szabadesés fogalmának, holott nem minden szabadesésnek ez az iránya (pl. a léggömb esése felfelé). — A matematikai természettudományokban *azokat a mozzanatokot kell összeválogatni, amelyeknek matematikai nagyságokkal kifejezhető* „*egy bizonyos 'kombinációja egy természeti folyamat alatt állandó, habár a mozzanatok maguk megváltoznak a folyamat közben'*”.²³ K. Lewin nyomán az olyan lefolyást, amely a fenti kritériumoknak megfelel, *eseménytípusnak* vagy *aiap-folyamatnak* nevezzük. Az, eseménytípust: tehát — az talapját képező állandó reláció határozza meg, s *funkciófogai ómmal* fejezzük ki. A funkciófogalom „a tárgyak valamely sorát” a funkcionális összefüggés elve alapján foglalja egybe, „amely meghatározza a sorképzést, vagyis az átmenetet a sor bármely tagjáról minden következőre”.²⁴ Az ilyen fogalom *tartalmainak a sajátosságait és külön féleségeit nem mellőzi, hanem épen ezeknek a sajátóságoknak a fellépését és összefüggését szükségszerűnek* akarja kimutatni. Amit ad, az az egyetemes *szabály* magának a különlegesnek az összekapcsolására”. (U. o. 25. old. által kiemelve). Tehát a funkciófogalom a nemállandó mozzanatokot nem hagyja el, hanem variabilisaknak veszi. (V. ö. Pauler, Logika 139. §.)

A tapasztalati valóságban persze nincsenek eseménytípusok, hanem csak egyszeri individuális esetek, amelyek mindig sok eseménytípus *csumópontját* képezik.

A fentebb felvetett kérdésre tehát azt válaszolhatjuk, hogy *a ténymegállapítás* — akár mérés, akár nem — *csak akkor lehet tudományosan objektív, ha eseménytípusra vonatkoztatjuk*. Míg a naiv tapasztalat valamilyen megállapításánál csak valamilyen eset „egy véletlen adatát” rögzítjük, addig az eseménytípusra vonatkoztatott megállapítás valamilyen *egyetemességnek* bizonyos adatát fixálja, amely a megállapí-

²³ M. Schlick, Naturphilosophie. 1925. 404. old.

²⁴ E. Cassirer, Substanzbegriff und Funktionsbegriff, 1910. 21. old.

fásban feltételezett körülmények közt annak az egyetemességnek minden tagjára érvényes.

Ha az osztályozás kritériumai után a törvényszerűség, vagy ahogy itt értelmezzük, a természettörvény fogalmának a tisztázása felé fordulunk, akkor meglepő eredményekhez jutunk. Az eseménytípus fogalmának az alapja egy *állandó reláció*: *s ezt törvényszerűségnek* nevezzük. Tehát *az tekinthető eseménytípusnál, amit egy természettörvény definiál.* Vagy, ha a szempontot megfordítjuk, akkor úgy formulázható, hogy a „*törvényszerűség . . . egy bizonyos . . . eseménytípus leírása*”.²⁶ Ebből következik, hogy „egy . . . esemény meghatározásának a „törvényszerűsége” által csak akkor van érvényes értelme, ha úgy fogjuk fel, mint egy „eseménytípus” meghatározását és nem mint történelmi „szükségszerűségeket”-ét.²⁷ Ebből következik, hogy egy empirikus állandó kivételével törvényszerűség soha sem tartalmaz konkrétumot. A matematikai természettudományokban, a törvényszerűség formája a differenciálegyenlet *s* kizárólag azt mondja ki, hogy valamely mozgó pont sebességének az iránya időegységenként hogyan változik.²⁷ Tehát adott esetben a formulába be kell helyettesíteni az egyszeri és individuális esetnek a konkrét adatait, *s* azokkal végre kell hajtani a számolási műveleteket, amelyeket a formula kijelöl. Ha sikerül az összes tényezőket számbavenni, amelyek a törvényszerűség adatainak a nagyságrendjébe esnek, azaz észlelhetők, akkor előre is meg lehet állapítani valamely bekövetkezendő eseményt. De az ilyen megállapításnak mindig csak *valószínűségi értéke* van, a szerint, hogy a (relative) összes tér-idő inuiciumok ismerete alapján milyen *valószínűsége* van annak, hogy a beálló események valóban a számbavett eseménytípusokat reprezentálják. Csak annak alapján lehet megjósolni, hogy egy leejtett kő le fog esni a földre, ha *minden* biztosíték megvan rá, hogy semmi az útjában nem fogja feltartóztatni, azaz a beálló esemény valóban szabadesés + közeg-eilenállás lesz.

A „Kopernikusi szellemnek”, amely jóslani akarna, nemcsak az összes törvényszerűségeket kellene ismernie, hanem a világmindenség valamennyi történelmi-geográfiai idő-tér indícióját is.

A természettörvény alkalmazása, a jóslás, ennél fogva nem inverz elmélete a törvényszerűség felismerésének. A jóslás mindig *törvénykutató dedukcióval* analógia alapján történik, értéke a valószínűségi számítás törvényszerűségei alapján *a megfigyelések számával növekszik.* A törvényszerű-

²⁵ Lewin, Gesetz und Experiment in der Psychologie. 1927. 406. old.

²⁶ U. o. 409. old.

²⁷ B. Russell, Die Analyse des Geistes. 1927.

ség felismerésénél az analógia *nem* játszik szerepet s elvileg *egyetlen* megfigyelés is elegendő. Minden egyes esetben benne van a teljes törvényszerűség, de csak sok eset megfigyelése alapján lehet jósolni, hogy bizonyos „más” körülmények jelentkezni szoktak-e, s ha igen, milyen gyakran. A valóságban persze a törvényszerűséget sem lehet egyetlen megfigyelés alapján felismerni. De ez csak az emberi elme korlátoltságán múlik s nem a dolgok és a törvényszerűség struktúráján. *A törvényszerűség megállapítása nem (statisztikusan) azonos esetek ismételt megfigyelése, hanem egy lefolyás tényezőinek a tervszerű variálása útján történik (Lewin).*

Az objektív ténymegállapítás két közvetlen előfeltevése tehát fedi egymást. Eseménytípusról beszélünk tárgyelméleti, törvényszerűségről pedig relációelméleti szempontból. A természettudományos világkép számára a törvényszerűség vagy eseménnytípus reprezentálja a valóság *invariánsait*. — Ha azonban a nem exakt természettudományokat vesszük szemügyre, pl. a biológiát vagy a pszichológiát, akkor előbbi állításunkat kissé meg kell korrigálnunk. A törvényszerűség, mint relációelméleti fogalom, kalkulus segítségével formulázható meg s ahol ennek akadálya van, ott a felismert összefüggéseket nem tudjuk exakt törvényszerűségekre foglalni. Ez jelenleg a helyzet, a bennünket elsősorban érdeklő lélektanban is. De eseménnytípusokat azért ilyen tudományokban is ismerhetünk, amint ismerünk is. Az exakt törvényszerűségi formulák hiánya ennél fogva nem akadályozza meg a jelenségek esetleg igen messzemenő fogalmi és elméleti invariálását. Tehát a pszichológiában is beszélhetünk törvényszerűségekről, ámbár itt nem exakten megformulázott invariánsokat értünk alattuk.

Mielőtt tovább mennénk, tekintsük át eddigi eredményeinket. A tudományok általános célját két pontba foglaltuk. I. Megismerés; II. a megismerés alkalmazása. A megismerés ismét három célt foglal magában: 1. objektív ténymegállapítás; 2. osztályozás; 3. egységes, egyértelmű, ellentmondásmentes magyarázás. Bedukciónk az objektív ténymegállapításból indult ki, amelyet első megközelítésben a mérésben találtunk megvalósítva. A további nyomozás a mérést két további előfeltevésre alapozta, és pedig: 1. az osztályozás elvére; 2. a törvényszerűség érvényére. Az osztályozás elve —azonban bizonyos tudományelméleti színvonalon eseménnytípusok konstruálását jelenti. A törvényszerűség pedig csak mint eseménnytípus leírása érvényes. Mivel pedig eseménnytípus konstruálása nem fűződik feltétlenül a mérés tényéhez —, pl. a biológiában és a pszichológiában — az *objektív ténymegállapítás második megközelítésben eseménnytípus leírása, vagyis a tapasztalat adatárának bizonyos logikai konstrukciókkal való helyettesítése*. Végeredményben pedig a megismerés három feladata

nem három egymásmellé-rendelt, különálló és egymástól független cél, hanem előfeltevések egyazon sorozatának különböző tagjai. Objektív megismerés kizárólag egységes, egyértelmű, ellentmondásmentes elméletrendszer alapján s azon belül lehetséges.

Az így meghatározott kutatás konkrét és implikált célkitűzése nem a valóság állandó alkatrészeinél, hanem, állandó relációinak a felismerése.

3. A klasszikus és a modern lélektan.

Lássuk most már, hogy miben áll a modern lélektan fogalomalkotásának a természettudományi jellege s hogy mi volt a klasszikus pszichológia „belső” magatartásában nem természettudományos. A klasszikus lélektanról helyesen írja Fröbes, hogy miképpen jutott elemekhez: a jelenségek változó mozzanatait elhagyta s a maradandó „magot” tekintette a lelki valóság invariánsának. Az így kapott elemek a fenomenális dolgok kvalitatíve autonóm és specifikusan változatlan alkatrészei voltak (pl. a kék érzet). Az elmélet a jelenségeket az invariánsoknak vett alkatrészek minőségi hasonlóságainak az alapján rendezte (pl. a színérzetek rendezése a három komponens alapján). A tudományos fogalomalkotásnak ezt a módját fenomenálisan tipizáló módszernek nevezzük. Rövid formulára hozva: a fenomenálisan tipizáló módszer 1. a szemléletben adott tartalmi mozzanatokból egyes (aránylag állandó) minőségeket elvontan kiemel; 2. ezeket fogalmilag önállósítja; 3. az egymásba való minőségi átmeneteik vagy intenzitásuk fokozatai szerint rendezi. Az ilyen módon alkotott fogalmakat nevezzük fenomenáltipikus fogalmaknak.

A klasszikus lélektan főleg fenomenálisan tipizáló módon alkotta a fogalmait. A modern lélektan ezzel 'szemben fogalomalkotásaival túlnyomólag eseménytípusokat konstruál. A fogalomalkotás e kétféle módjának a különbségei igen szembevetőek. Előbbinél a fogalmi kép általánossága, utóbbinál egy sorozatelnv általános érvényűsége képezi a tudományos fogalom lényegét (Cassirer).

Egy további igen alapvető különbség kimutatásához némi tárgyeiméleti megfontolásokat keli előrebocsátani. A tudományos kutatás tárgyai Honecker²⁸ tárgyelméleti rendszerezését véve alapul —, általában kétfélék: objektumok és tényállások (Sachverhalte). Az objektum valami központi, metafizikai (pl. „ez a könyv”). A tényállás valami tulajdonságszerű (ez a kifejezés csak pontatlan visszaadása az eredeti „Um-schliessendes” és „Einschliessendes” kifejezéseknek), ami az objektumról érvényes (pl. „a könyv vastagsága”).

²⁸ M. Honecker, Logik. 1927.

A fenomenáltipikus fogalom tárgyának a tényállásai fenomenálisak. Pl. a kék érzetnél a konstituáló tartalom olyan mozzanat, amelyet az átélésből nagyon jól ismerünk. A tényállása ellenben transzfenomenális: a kék érzet tisztára tudományos konstrukció, amelynek jogosságában kizárólag addig hiszünk, amíg a további tudományos kutatás s közvetve az élet számára hasznosnak, ill. szükségesnek mutatkozik. Amint ez a fogalom, vagy a logikus következményei nem felelnek meg a tényeknek: ellentmondásba kerülnek a tapasztalattal vagy olyan más fogalomalkotásokkal, amelyek a tapasztalatok nagyobb körét tudják ellentmondásmentesen és egységesen értelmezni, meg kell korrigálni, esetleg egészen fel kell adni. — Ezzel szemben az eseménytípusnak úgy az objektuma, mint a tényállásai transzfenomenálisak. Pl. a színtranszformáció nem a közvetlen tapasztalatból ismert jelenség, tartalmát nem az átélésből merítjük. Ez bizonyos tapasztalatok magyarázatára mesterségesen konstruált fogalom. Nem a jelenségek alkatrészeit, hanem változó körülmények közt a tünetények lefolyásában! rejlő állandót jelenti. A kétféle fogalomalkotás különbségét még úgyis megvilágíthatjuk, hogy míg a fenomenálisan tipizáló módszer a jelenségek valamely önállóan alkatrészét kiemeli (izolálva absztrahálja) s feladatát akkor fejezte be, ha valamennyi alkatrészt kielemezett; addig a természettudományok módszere a fogalmak tartalmát mesterségesen alkotja meg, állítja össze, határolja el, s látja el valami szóval mint alkalmas vignettával. Az ilyen fogalom többnyire nem fedi a köznapi szóhasználat egyetlen fogalmi tartalmát sem.

A fenomenáltipikus fogalom a tapasztalati valóság mögött, a tapasztalati valóság magyarázására egy *másik valóságot* konstruál, de ennek a másik valóságnak is csak olyan tulajdonságai vannak, mint a megmagyarázandónak. Legfőbb érték a másik valóságnak a tulajdonságai kisebbszámúak, aránylag változatlanabbak s a tapasztalati valóság minőségileg nagyobb gazdagsága eme tudományos valóságban található elemek bizonyos mennyiségi változásaiból levezethető. Szóval a fenomenáltipizáló fogalomalkotás tárgyainak a transzfenomenalítása nem kvalitatív, csak kvantitatív. Ezeknek a fogalmaknak a megalkotása nem jár a tapasztalati valóság kvalitatív „mássá gondolásával” — mint az atónielniélet vagy a metapszichoiógia fogalmainál —. A fenomenáltipikus fogalom tárgya a tapasztalati valóságnak mindössze kvantitatív „mássá gondolása”: vagy nagyon kicsi elemekből, (*Demo-Iritos* atomjai) vagy csak egy önállóan minőségből állnak, mint a kék érzet. A fenomenáltipikus fogalom tárgya tehát nem egyél), mint egy *ideálisált eset*. A klasszikus fizikában az abszolút merev lejt, a klasszikus lélektanban a „küszöb” vagy a „határinger” fogalma csupán „idealizált eset”, amely „*be is állhatna, ha* bizonyos ingerfokok bizonyos feltételek mellett

jelen *lennének*. De ennek a fogalomnak a megalkotásához nem szükséges az adott tapasztalatokat kvalitatíve mássá gondolni (kvalitatíve um zu denken) mint pl. az atom-elméletnél, mert ezzel egész egyszerűen *lehetséges* tapasztalatokat gondolunk, amelyek ugyanolyanok mint a valóságos tapasztalatok . . .”²⁹

A klasszikus lélektan elemei és *Demokritos* atomjai közt levő fogalmi rokonság mellett nem is csodálatos, hogy egyforma természetű adhéziós kapcsolatok álltak fenn mindkettőjük közt. A modern lélektan és fizika elemei és legtöbb fogalma azonban már Bem idealizált esetek, hanem másfajta konstrukciók, A modern lélektan elemei eseménytípusok s ugyanúgy különböznek a klasszikus lélektan elemeitől, mint a modern fizika atomjai *Demokritos* atomjaitól. A gondolati operáció, az invarianciás tendencia, a libidó, az ismétlési kényszer, stb., ép oly kevésbé emelhetők ki izoláló absztrakcióval a tapasztalati valóság kvalitásai közül, mint az elektron, proton vagy kvantum. A modern lélektan a tárgyat képező valóság lehetőleg egységes, egyértelmű és ellentmondásmentes magyarázásának a kedvéért ugyanúgy bevezet bizonyosfajta, a valóságot kvalitatíve mássá gondoló logikai konstrukciókat, s ugyanúgy kénytelen a valóságot ezekkel a konstrukciókkal és nem idealizált esetekkel helyettesíteni, mint az elméleti fizika. *Fröbes* tehát kétszereisen is tévedett: 1. mikor a lélektan elemieit másféléknek tartja, mint a fizikai és kémiai elemeket; 2. mikor a fizika és kémia elemeit „készen egymás mellett állóknak” gondolja. Egyenesen fordítva van: a klasszikus lélektan elemei voltak a tapasztalati valóság készen egymasmelleit álló — kvalitatíve autonóm és specifikusan változatlan — *alkatrészei*. A természettudomány elemei (fizika, kémia, pszichológia, stb.) azonban *nem a valóság alkatrészei, hanem alapfolyamatai*. A fenomenálisan tipizálva leírt lelki elemek ezért nem elégitik ki azokat az igényeket, amelyeket a természettudományban szokás a fogalomalkotásokkal szemben támasztani.

A klasszikus lélektan elemei tudományelméleti primitív-ségükön kívül egy tarthatatlan ismeretelméleti posztulá-tunion is alapultak. Mivel a hipotetikus kék érzet, amelyet a tudományos absztrakció minden járulékától megszabadított, roppant egyszerűnek és tovább szétnemszedhetőnek tűnik, az elmélet alapjául azt vették, hogy az valóságosan is egyszerű és elementáris. A tudományos tapasztalat ezzel szemben kimutatta, hogy az „elemi érzet” bonyolult lelki működések: tanulás, automatizálás, stb. eredménye. *Tehát az élmény számára az érzet alapelem, ellenben a tapasztalati igazoltság szempont-jából empirikus adottságák bonyolult funkciója; a tudomány elméleti felépítése számára pedig használhatatlan konstrukció.*

A lélektan elmélet- és fogalomalkotásának hosszú időn

²⁹ W. Wirth, Spezielle psychophysische Massmethoden. 1920. 249. o.

keresztül vezérelve volt – a meggyőződés, hogy ami élményszerűen egyszerű és nem összetett, az valóságosan is egyszerű és nem összetett. Ezt az álláspontot nevezzük a lélektan *naiv realizmusának*. Kézenfekvő, hogy a fenomenálisan tipizáló módszer és a naiv realizmus szorosan összefüggnek.

A pszichológiában, mint minden természettudományban, az szabja meg a konstrukciók értékét, hogy milyen mértékben válik általuk a tudományos világgép egységessé, egyértelművé, és ellentmondásmentessé. Empirikus tudományban ezt értjük az *igazsághoz való konvergencia* alatt. Ennélfogva az ilyen tudomány fogalmi pusztán *logikailag* se nem igazolhatók, se nem cáfolhatók: csupán *tapasztalatilag*. De úgy az ilyen fogalom, mint az ilyen fogalomalkotás módja tisztán logikailag *kifejezhető* (Russell).

Kísérreljük meg eredményeinket egyetlen formulába foglalni. *A klasszikus lélektan bizonyos naiv realiztikus feltevések alapján alkotott idealizált eseteket interpretált a lelki valóság invariánsai gyanánt. A modern lélektan ellenben eseménytípusokai, így a metapszichológia bonyolult logikai konstrukcióit interpretálja, invariánsok gyanánt.* Ez utóbbiak *kizárólag azért* tekinthetők *tökéletesebb emberi megismerések* hordozóinak, inert nagyobb a *tapasztalati igazoltságuk*.

Itt mutathatunk rá egy elméletileg és logikailag eddig kevésbé tárgyalt, bár elsőrendű fontosságú kérdésre. Ez az *empirikus elemzés értelmezése*. A probléma abból áll, hogy *ha valamely összetett tapasztalati adottság helyes kísérleti elemzése több mint egyféleképpen interpretálható, akkor nem egyenlő mindegyik értelmezés megismerésértéke*.

Valamely analízis helyes lehet anélkül, hogy akár az elemzett jelenség tényleges alkatrészeihez, akár valóságos keletkezési feltételeihez jutna el. így pl. az ú. n. vokális szintézis problémájában, amelyet *Jaensch* és *Rothe* új megvilágításba helyezett. *Helmholtz* elemzése nem „mutatja a vokális hang keletkezését, még inger-alapjának a létrejöttét sem”. Ez a konzekvenciája *Jaensch* és *Rothe* kísérleteinek. A *Fourier-analízis* módján végrehajtott *Helmholtz-éle* elemzés a vokális hang ingerafapjának csak *utánzó ábrázolása*. És ez „pontosabban és egyértelműbben rögzíti a tényt és könnyebben vihető át és érthetőbb, mint a közönséges beszéd valamely más eszköze, vagy a matematikának egy más jelbeszéde”.³⁰

Jaensch szerint a vokális hang ingeralapjának az egyes hangok ingeralapjainak segítségével való ábrázolása nem más, mint a fizikában annyira elterjedt *komponens ábrázolás*. (Komponentendarstellung.) *Helmholtz* úgy értelmezte a voká-

³⁰ E. R. Jaensch és G. Rothe: Die psychologische Akustik der Sprachlaute in ihrer Beziehung zur Fragestellungen der Wissenschaften von der Sprache. Z. Psychol. 97. 1925.

lis hangok szinuszkomponenseit, mint *tényleges* alkatrészeket, vagy mint a keletkezés *feltételeit*. Jaensch ellenben úgy interpretálja a szinuszkomponensekre való bontást, mint ábrázoló leírást. Az utóbbi azért elfogadhatóbb, mert ennek alapján a jelenségek nagyobb körét lehet egységesen magyarázni.

Az interpretálás egy szuhszumálási művelet, amelynél az értelmezendő adottságokat (a *Fourier-féle* elemzés szinuszkomponenseit) bizonyos egyetemesebb fogalom (alkatrész, ill. keletkezési feltétel; vagy ábrázoló leírás) különleges esetei gyanánt fogjuk fel. Az 'interpretálás azonban azáltal különbözik a tiszta logikában ismert *tulajdonképeni* szubszumációtól, hogy ez utóbbi mindig *egyértelmű*, a szubszumálandó és a fölérendelt egyetemesség tartalmaiból *szükségszerűen* következő viszony. Ezzel szemben az interpretálás se *nem egyértelmű*, se *nem szükségszerű*. Az interpretálás indokolása nem logikai, hanem tapasztalati. Ez természetesen nem jelentheti azt, hogy *bármiképen szabad* interpretálni, hanem csak azt, hogy *esetleg többféleképpen is lehet* s a többféle lehetőség közül, azt tekintjük *lényegesnek*, amelynek a *logikai következményei* a tapasztalat próbáját kiállják.

Az értelmezés lehetősége azon múlik, hogy tapasztalati tudományokban *nem logizmákkal*, hanem *fogalmakkal* dolgozunk. Fogalmak értelmezésének más fogalmakkal lehet *logikai következménye*, hogy az interpretálás *megváltoztatja az értelmezés alapjául szolgáló egyetemesebb fogalomnak*, nemkülönben magának a z interpretálandó fogalomnak is az *alkatrészeit*. Ha ez a változás tapasztalati igazolást nyer, vagyis a megváltozott fogalmak előbbrejutnak az igazsághoz való konvergencia útján, akkor a szóbanforgó interpretálás új *megismerés*.

4. A lelki jelenségek osztályai a klasszikus és a modern lélektanban.

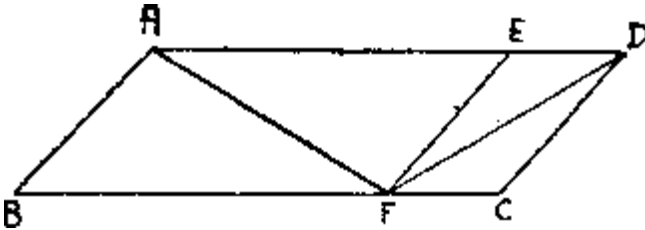
A lélektan fejlődésének egy további következménye, hogy a *lelki jelenségek felosztása, amelyet a klasszikus lélektan a köznapi reflexiótól vett át, tudományosan tarthatatlannak bizonyult*.³¹ A lelki élet szokásos felosztása érzélem, akarat, gondolkodás, fantázia, emlékezet, sth.-re a jelenségeket a *megegyező teljesítményeik* alapján foglalta egybe. Ezért nevezi *K. Lewin* az ilyen fogalmakat *teljesítmény fogalmak*ra. A lélektan a gondolkodás, fantázia, emlékezet, figyelem, érzélem, akarat, stb., szóval bizonyos tipikus *teljesítmények* törvényszerűségeit akarta megállapítani. Ez azért nem siker

³¹ „A mai lélektan kezdetlegességét mindennél jobban az a körülmény mutatja, hogy oly felületes kategóriákkal dolgozik, mint „érezlem”, „gondolkodás”) melyek korántsem merítik ki a lelki történések kvalitatív sokféleségét”. Pauler, Bevezetés a filozófiába. 1921. 99. §.

rült, mert a gondolkodásnak, a fantáziának, stb., *nincs törvényszerűsége*. Ezekkel a fogalmakkal nem eseménytípusokat jelöltek, hanem különböző alapfolyamatok esetről-esetre változó kombinációinak csomópontjait. Az elemzés azt mutatja, hogy azonos invarianciáié tendenciák, gondolati operációk, automatizmusok, stb. hozzák létre úgy az észrevétel teljesítményét, mint a gondolkodását. Ezért nem is lehetett a lelki jelenségek klasszikus osztályait egymástól élesen elhatárolni: gondolkodás, észrevétel, fantázia, emlékezet, figyelem örökösen átjártak egymásba.

A kutatás a szemléletesen meghatározott osztályokat ép úgy elhagyja, mint a szemléletben adott elemeket. A továbbiakban szolgáljon egy meghatározott teljesítmény fogalom tapasztalati és logikai elemzése az itt mondottak igazolásául.

Ilyen kimondottan teljesítményfogalom pl. a geometriai-optikai csalódások fogalma. Ez az elnevezés kizárólag azon az alapon csoportosít egy fogalom alá különböző lelki működéseket, hogy bizonyos csalódásokhoz vezetnek, amelyeknek ez a közös „teljesítményük” azonban csak egészen lényegtelen velejárójuk.

A *Sander-féle* parallelogrammához fűződő csalódás abból áll, hogy az objektíve egyenlő hosszú AF és DF egyenesek közül (1. ábra) az AF hosszabbnak tűnik. A közepes csalódásszázalék a 7. életévben átlag a 40% fölött van, a 13. évben már 30% körül és még ezentúl is csökken.³² Egy másik csalódás abból áll, hogy két azonos méretű négyzetet, amelyek közül az egyik a csúcán áll, a másik az egyik oldalán nyugszik, nem egyforma nagyknak látunk. Felnöttek a csúcán állót jóval nagyobbknak látják, míg gyerekek sokkal kisebb mértékben esnek a csalódás áldozatául. Nyilvánvaló, hogy mindkét „csalódás” valamiképen összefügg a pszichikus fejlettséggel, de ez a korreláció nem egyértelmű. Ha mindkettőt en bloc geometriai-optikai csalódásnak tekintjük, akkor a csalódás és a lelki fejlettség összefüggésében valami ellentmondás van. A két „csalódás” mélyebbre ható vizsgálata azonban nyilvánvalóvá teszi, hogy egészen különböző dinamikus lefolyásokról van szó, amelyeknek az összefüggése a lelki fejlettséggel egyértelmű. A Sander-féle csalódás úgy jön létre, hogy az objektíve egyenlő hosszú AF és DF egyenesek különböző nagyságú négyzögek átlói. Mivel az egész

³² V. ö. G. Ipsen. Über Gestaltauffassung. (Krueger, Neue Psych. Stud. I. 1926. — és F. Sander, Experimentelle Ergebnisse der Gestalt-psychologie Im Bericht ü. d. X. Kongress f. exp. Psychol. 1928.

alakzat nagyságbeli tulajdonságai ennek az egésznek az uralkodó jellemvonásai irányában igen hathatósan befolyásolják az egyes részek megfelelő tulajdonságait, — ez esetben nagyságát —: a nagyobbik négyszög átlója nagyobbak látszik, mint a kisebbik négyszög vele egyenlő hosszú átlója. Ha azonban sikerül az ábrát egy más „beállítottságból” úgy látni, hogy az AF és DF egyenesek egy egyenlőszárú háromszög szárai, akkor sokkal kisebb lesz a két egyenes fenomenális nagyságkülönbsége. A fenomenális különbség annál jobban csökken, minél jobban sikerül az egyeneseket a paralelogrammák egészéből kiszakítani. A Sander-féle csalódás bizonyára, azért kisebb felnőtt egyéneknél, mert azoknak az alakzatai aránylag önállóbb részalakzatokból épülnek fel. — A másik „csalódás” mechanizmusa egészen más. Alapja az, hogy felnőtt emberi optikus mezejében a függőleges és vízszintes irányok dominálóak, míg a gyermekében nem.³³ A csúcán álló négyzetben tehát az *átlók* kiterjedése játszik ilyenformán vezető szerepet (felnőtt-nél), és nyer az egész alakzat meghatározásában különös súlyt, míg az oldalán fekvő négyzetben az átlóknál kisebb *oldalak*. T. i. a részek is meghatározzák az egészet, nemcsak az egész a részeket. A gyereknél azonban, akinél a függőleges-vízszintes irányban való hangsúlyozott tájékozódás hiányzik, a négyzetek térbeli helyzetétől való függetlenség folytán kiesik a különböző súlyeloszlás.

A logikai tanulságok levonása céljából tegyük fel, hogy a *helyes* fogalom szerkezete azonos a logizma szerkezetével. Tehát feltesszük a kérdést, hogy tiszta logikai szempontból a teljesítményfogalom logikai szerkezete mennyiben bír a logizma szerkezetével?

A *helytelen* fogalom alkatrészei közt *diszkrepancia* van. A lélektani teljesítményfogalom *vonatkozása* (azaz tartalmának és körének viszonya), *jelentése* (azaz tárgyának és tartalmának viszonya), végül *rendszertani helye* (azaz körének és a többi fogalmakhoz való viszonyának a relációja) hamis. Lássuk ezeket a pontokat egyenként.

Ha példának vesszük a geometriai-optikai csalódások *fogalmát*, látjuk 1. hogy a fogalom köre olyan tagokat ölel fel, amelyek nem tartoznak össze. A fogalom tartalma ugyanis nem jelöli meg a tárgyak *lényeges* mozzanatait, hanem valami egészen esetleges akcidienciát: pl. azonos teljesítményt, egy számbeli argumentumot vagy egy kvalitást. A körét kiterjeszti az adottságoknak arra a halmazára; tényekre, amelyeknek tagjain *ez* az akcidiencia megvan. Tehát az ilyen fogalom *vonatkozása* valóban hamis. De hamis 2. a *jelentése* is. Mivel tartalma egy egészen lényegtelen bélyeg alapján szubszumálja az adottságokat, az ilyen fogalom egy teljesen „illuzórikus” tárgyat konstituál magának. Különböző, más és más tárgyakat megillető tényállásokat vagy egy spekulatív, vagy egy fenomenális (csomópontot reprezentáló) tárggyal köt össze. És hamis 3. az ilyen fogalom *rendszertani helye* is. Mivel helytelen tartalmat helytelen tárgy-

³⁸ V. ö. K. Koffka, Die Grundlagen der psychischen Entwicklung. 1925. 220. old.

gyal hoz vonatkozásba, szükségképen kollízióba kell jutnia azokkal a fogalmakkal, amelyek ugyanerről a tárgyról, de más-más köreikben, más-más tartalmakat állítanak. De ellentmondásba jut a teljesítmény fogalom azokkal a fogalmakkal is, amelyek ugyanezeket a tartalmiakat más tárgyról állítják. A tudománygyakorlatban többnyire az vezet ilyen fogalmak végérvényes feladásához, ha végül — szerencsére — egy approximative helyes fogalommal kollideálnak. Approximative helyes az olyan fogalom, amely az emberi megismerés akkori színvonalán nincs semmi rendszertani kollízióban. Amíg azonban az ilyen minden mozzanatukban keresztül kasul helytelen fogalmiak csak egymás közt kollideálnak addig többnyire terméketlen tudományos álkonfliktusok kútforrásai. Ezeknél a tulajdonságaiknál fogva a teljesítményfogalmak nem is szabatosak s nincsenek más fogalmaktól kellően elhatárolva sem.

5. Törvényszerűség a lélektanban.

A lélektani kutatásnak — a szellemtudományi irányt kivéve — mindenkor fő törekvése volt, hogy megállapítsa a *lelki élet törvényszerűségeit*. A köznapi felfogás szerint, amelyet talán a pszichológusok is még mindig osztanak, a természettörvény oksági kapcsolat kifejezője. Ilyen értelemben keresett törvényszerűségeket, azaz oksági kapcsolatokat a lelki élet elemei, továbbá a lelki élet elemei és a külvilág közt a klasszikus lélektan. Lássuk tehát, micsoda oksági kapcsolatokat talált ez a lélektan, s hogyan formulázta meg törvényszerűségeit.

A klasszikus lélektan legtipikusabb oksági feltevése, egyúttal egész elméletalkotásának és kísérleti metodikájának is kiindulópontja, a híres „Konstanzannahme”, *állandósági feltevés* volt. Ez a következő két tételt foglalta magában: 1. külső behatás (inger) és lelki reakció közt oksági kapcsolat, egyértelmű koordináció van. Bizonyosfajta ingerek mindig bizonyosfajta reakciókat váltanak ki, ahogy a higany is mindig kiterjed, ha melegítik; 2. izolált ingerekre mindig izolált elemeket, fizikailag elemi ingerekre lelki elemeket kapunk reakcióul.

Az állandósági feltevés alapján az exakt lélektan konkrét célkitűzése a *Fechner-féle* probléma eldöntése volt: „miben

³⁹ Az állandósági feltevés párhuzamba állítható a régi fizika „folytonossági feltevésével” — Stetigkeitsannahme —, amely szerint azok a folyamatok, amelyek folytonosaknak, ill. diszkontinuusaknak látszanak, a valóságban is folytonosak, ill. nemfolytonosak. Ezzel szemben pl. egy robbanás, amely hirtelen, átmenet nélkülinek látszik, felbontható csupa folytonos részfolyamatra; s egy gázláng, amely folytonosnak látszik, diszkontinuitásokból tevődik össze. (Russell)

különböznek a tudattartalmak mértékszámai az őket kiváltó fizikai folyamatok mértékszámaitól? (*Wirth.*)

A kutatás mostani színvonalán az állandósági feltevés egészen tévesnek tekinthető. A *Fechner-féle* alapkérdés pedig részben megoldódott; de minden tekintetben a pszichológia sokkal alacsonyabb rangú és jelentéktelenebb problémájává zsugorodott, mint amilyenek eredetileg tekintették. A probléma megoldása, a *Weber—Fechner-féle* „törvény” formulája: $E = C \cdot I$ (ahol E az érzetintenzitás, I az ingerintenzitás és C egy állandó), amely kifejezi, hogy az érzetintenzitás arányos az ingerintenzitás logaritmusával. A formula azonban csak *funkcionális* kifejezés és nem tartalmaz semmiféle állítást valamely *okági* kapcsolatról.

Egy funkcionális kifejezést két: esetben lehet a köznapil' életből származó okági kapcsolat kifejezésének tekinteni: 1. ha sikerül kimutatni, hogy a függvény aszimmetrikus. Vagyis, ha a függvényben foglalt nagyságok közül — az állandót kivéve — sikerül az egyiket egyértelműen független változónak tekinteni, míg a másik egyértelműen függő változó; 2. ha a függvényben szereplő időváltozó nem megfordítható, vagyis a folyamat irreverzibilis.³⁵ Ami az első pontot illeti, a lélektan és a fizika eredményei megegyeznek; a függvény szimmetrikus, egyik együtváltozót sincs jogunk függetlenebbnek tekinteni a másiktól, mint viszont.³⁶ Tehát a kauzalitás kérdé-

³⁵ E. Ziesel, Über die Asymmetrie der Kausalität und die Einsinnigkeit der Zeit. Naturwiss. 16. 1927.

³⁶ A lelki jelenségek összefüggésének szimmetrikus természetét jól mutatják *Walker* és *Stallmann* kísérleteinek eredményei. *Walker* (Z. Psychol. 103.) sötétadaptációnál exponált igen gyenge fényingerekre nézve merte a relatív küszöböt. Ha eidetikus kísérleti személyek (a kísérletvezető utasítására) egy meghatározott, emlékezetileg adott, más intenzitású fénybenyomás eidetikus képét szándékosan felidézték, akkor a megmért relatív küszöb ehhez az emlékezetileg felidézett benyomáshoz, nem pedig a ratinát valóságosan érő benyomáshoz tartozó küszöb volt. Továbbá *Jaensch*, *Stallmann* és *Heinemann* vizsgálatai az adaptáció és a Purkinje-f. tűnemény összefüggéséről beigazolták, hogy a Purkinje=tűnemény értelmében, félhomályban és sötétségben a látás primordiálisabb fokon megy végbe, mint éles és direkt nappali világítás mellett. A látás primordiálisabb reakciómódját, amelynél a színek maximális világossági értéke a Purkinje, tűnemény értelmében eltolódik, egyúttal a csökkent formalitás és a mozgáslátás nagyobb érzékenysége jellemzik. Számunkra legfigyelemreméltóbbak *Stallmann* kísérletei, amelyekből kiderült (Z. Psychol. 106. 1928.), hogy az egyes színek világossági fokai és a formalitás élessége szimmetrikusan függnek egymástól. Ha a világítás ereje csökken s fellép a Purkinje, tűnemény, azaz a spektrum hosszú rezgésű sugarai veszítenek világosságukból, egyszersmind csökken a formalitás is. Ez az egyidejűség közismert, de csak újabban vált ismeretessé, hogy *funkcionális* összefüggésről van szó. Ugyanis azonos világítás mellett, aszerint, hogy az optikus berendezést a formalitás jobban vagy kevésbé veszi igénybe, a színek világossága a nappali vagy a Purkinje, látás irányában tolódik el. Vagyis, ha erősebben strukturált tárgyat nézünk, akkor növekedik a hosszú rezgésű sugarak világossági foka; ha homogén tárgyat nézünk, akkor a színek maximális világossága a rövid rezgésű sugarak

seben csak provizórikusan lehet állást foglalni, hogy *törvényszerűség és okság nem azonosak a lélektanban*. Az eddig felismert pszichológiai törvényszerűségek nem okvetlenül jelenségek közt fennálló oksági kapcsolatok kifejezői, hanem eseménytípusok leírásai. A legtöbbet nem is lehet kalkulussal kifejezni, tehát nem is tekinthetők exakt szabályoknak, csak *tendenciáknak*.

A klasszikus és a modern lélektan megformulázott törvényszerűségei közt alapvető különbség van. Az ú. n. metapszichológiai törvényszerűségek eseménytípusok leírásai, s a fenti értelemben vett tendenciáknak tekinthetők. A klasszikus lélektan exakt törvényszerűségei ellenben nem eseménytípusok, hanem *kollektív tárgyak* leírásai. Mik a kollektív tárgyak? „Egynemű tárgyak halmazát, amelyek egy változó, számbeli leg kifejezhető bélyeg alapján rendezhetők, kollektív tárgyaknak nevezik.³⁷ Pl. egy gimnáziumi fiúosztály koponyaindex. A kollektív tárgy *példányai* (vagy a kollektív sor *tagjai*) lehetnek teljesen heterogén dolgok, amelyek semmi másban nem egyeznek, mint egy bizonyos matematikailag kifejezhető vagy mérhető jellemvonás meglétében (minden többtől a kollektív tárgy elmélete eltekint). Ennek a jellemvonásnak: a kollektív tárgy *argumentumának* a nagyságbeli változásai alapján rendezik a kollektív tárgyat.

A pszichofizikai mérések eredményei pl. az abszolút és különbségi, küszöbök, egyenlőségi értékek (Äquivalenzwerte), minimális reakcióidők, stb., „nem reprezentálnak szilárd, egyszersmindenkörre egyértelműen meghatározott nagyságokat, hanem kollektív tárgyakat.³⁸ Ezek mérhető pszichofizikai nagyságok, amelyek a „tudatnak anyagi környezetével való viszonyában szerepet játszanak,“ ... s amelyeket „természettudományi formulák analógiájára pszichofizikai konstansoknak neveznek“. (Wirth 234. old.).³⁹

A kollektív tárgyaknak néhány tulajdonságát, amelyek a pszichológia elméletére döntő fontosságúak, egy gyakorlati példán világítjuk meg. — Egy biztosítótársaság statisztikusan meghatározza, hogy az életüket 40 éves korban biztosító emberek közül az első év folyamán 1000-re 4, 10.000-re 46 haláleset jut. Tehát, ha egy 40 éves ember az életét biztosítja, akkor 0.0046% valószínűséggel lehet rá számítani, hogy 1 éven belül meghal. Ha a megfigyelt esetek számát növeljük, a megfigyelt valószínűségi érték pontossága

felé tolódik. A második pontot, az időbeli irreverzibilitást illetően a fizika álláspontja, hogy minden folyamat megfordítható s valamely jelenséget a következményeiből ugyan úgy ki lehet számítani, mint az előzményeiből. A pszichológiában egyelőre nem lehet ezt a kérdést eldönteni.

³⁷ E. Czuber, Wahrscheinlichkeitsrechnung. I. 1924. 387. old.

³⁸ A. Kirschmann, Grundzüge der psychologischen Massmethoden, (Abderhalden, Handb. biol. Arbeitsmeth. VI. A. 1927.) 450. old.

³⁹ Egészen más megfontolás alapján jut *Lipps* is arra az eredményre, hogy a pszichológiai törvényszerűségek nem kauzális kapcsolatok, hanem valószínűségek kifejezői. V. ö. G. F. Lipps, Mass oder Zahl? Ber ü. d. IV. Kongr. f. exp. Psychol. 1910. Lpzg 1911.

is növekszik, amíg csak el nem ér egy határértéket, amelyen túl már nem lesz pontosabb. Tegyük fel, hogy ez a határérték 0.0046. A tapasztalat továbbá azt mutatja, hogy a 0.0046 valószínűség általában 40 éves emberekre vonatkozik, de külön a 40 éves- férfiaknál 10.00ü-re 49 haláleset jut a 41-ik életév betöltése előtt. Tehát egy életét biztosító 40 éves férfinél 0.0049 valószínűség van arra, hoisy 1 éven belül meghal. Ebből nyilvánvaló, hogy önmagában véve semmiféle valószínűségi értéknek sincs értelme. szerint» hogy valamely várt eseményt, mely kollektivum tagjának tekintjük, más-más valószínűsége van az esemény bekövetkezésének. *Tehát valószínűség meghatározásának csak egy kollektivumon belül van értelme.*⁴⁰

A gyakorlati életben és az elmélet konkrét alkalmazásánál azonban, ahol a számításnak nemcsak formális, hanem tartalmi következményei is vannak, a várható eredményeket nem tekintjük *bármely* lehetséges kollektivum tagjának. PL, ha az a 40 éves életét biztosítani akaró emberi szívbeteg, akkor a biztosítótársaság a járandóság megállapításánál a halálozás egy éven belüli bekövetkezésének nem a „40 éves ember kollektivum”-ban érvényes 0.0046 valószínűségét, hanem a „szívbeteg kollektivumában” érvényes — mondjuk — 0.09 valószínűségét veszi alapul. A statisztika elméletének szempontjából nincs különbség a különböző kollektivumok közt. De a gyakorlati élet s a tapasztalati tudományok elméletének szempontjából igenis van különbség. A „40 éves életüket biztosítani akaró emberek kollektivuma”, miként a fentebb leírt fiktív fizikusunk mozgástörvényei, valamint a pszichofizikai állandók, olyan kollektivumok, amelyeknek az argumentumai *teljesítmények* változó számértékei. Ezért *teljesítménykollektivumoknak* nevezhetjük, amelyeken megtalálhatók a teljesítményfogalmak összes hibái. Ezek a teljesítmények járulékok alapján összefüggő csomópontokat reprezentálnak. Tehát a teljesítménykollektivumban valamely esemény bekövetkezése nagyon sok, egymástól meg nem különböztetett, gyakoriságukat illetően nem karakterizált járulékok bizonyosfajta, esetleg többfajta kombinációjától függ. Ezért tűntek a pszichofizikai állandók csak „durván” megközelítőeknek és életidegeneknek. Ugyanis kizárólag laboratóriumi körülmények között voltak érvényesek és semmi általánosan érvényeset, más esetre extrapolálhatót sem tartalmaztak. Ezért kellett *G. E. Mutternek*⁴¹ a reprodukció *pszichonóm* és *apszichonóm tényezőit* megkülönböztetni.⁴²

Azonban, miként a fizikában, bizonyára; a lélektanban sem lehet elvileg különválasztani a statisztikus törvényeket az eseményípusok leírásaitól. A különbség valószínűleg nem a statisztikus jellegben, hanem miként jeleztük, a kollektivum fajaiban, azaz az osztályozás fent; leírt különbségében rejlik.

⁴⁰ V. ö. R. Mises, Wahrscheinlichkeit, Statistik und Wahrheit 1928.

⁴¹ G. E. Müller, Zur Analyse der Gedächtnistätigkeit und des Vorstellungsverlaufes. III. r. 393—4 old. 1924.

⁴² Újabb vizsgálatokból tudjuk, hogy a reprodukció teljesítményi fogalom. V. ö. P. Busse, Über die Gedächtnisstufen und ihre Beziehung zum Aufbau der Wahrnehmungswelt. Z. psychol. 84. 1920. — A *pszichonóm* és az *apszichonóm tényezők megkülönböztetése éppen olyan, mintha* a mi fiktív fizikusunk a léggömb felemelkedését „afizikonóm” tényezőre vezetné vissza, mivel az ő statisztikus eljárása sokkal primitívebb, sem« minthogy eljuthatna a gravitáció s az Archimedes-féle törvények megfogalmazásához.

Az elméleti fizikában, amely a legexaktabb s a valósággal legadekvátább törvényszerűségi formulákkal rendelkezik, nagyon sok szól amellett, hogy minden törvényszerűség véletlen statisztikus. Szabályszerűségeen alapszik. *Franz Earner* már 1919-ben mondta ki ezt a tételt, a gáztörvényekről és *Schrödinger* zürichi tanszékfoglalójában 1922-ben elvileg kiterjeszti a fizikai s iniplikáitlan minden természettörvényre.⁴³ Így az eseménytípusok is csak kollektívumok, vagy tágabb értelemben véve „halmazok”, amelyekre kizárólag Valószínűségi törvények érvényesek. Tehát az eseménytípusok leírásai is csak véletlen esetek gyakorisági statisztikáját fejezik ki. Azonban ebben a kérdésben még semmi esetre sem lehet az utolsó szót kimondani, mert a törvényszerűségek nem fejezhető ki a lélektanban annyira pontosan., hogy észre lehetne venni és a jelenségek magyarázásánál szerepet játszana a törvényszerűségek ily irányú értelmezése.

A pszichofizikai állandók, a klasszikus lélektani törvényszerűségek s az eseménytípusok (metapszichológia) törvényszerűségei közt következő összefüggés van. Analitikus tapasztalatok szerint a jelenségek „túldetermináltak”, ami alatt azt kell érteni, hogy nagyszámú lehetőségek közül mindig azok valósulnak meg, amelyek a legtöbb s legerősebb tendenciák irányába esnek. Nincs kizárva, hogy a lélektan kétféle törvényszerűsége megfelel a természettudomány „mikro”- és „makrotörvényszerűségeinek”. Elég sok szól e mellett a feltevés mellett. Ebben az esetben a lélektanban is úgy lehetne felfogni a makro jelenségeket ill. törvényszerűségeket, mint mikrotörvényszerűségek „véletlen” sűrűségi pontjait.

Annyi már most is bizonyos, hogy ha a jövőben pontosan ki lehetne mutatni, hogy minden lélektani törvényszerűség csak statisztikus, akkor is fennmarad egy mély különbség a klasszikus pszichológiai kollektívtárgyak s a modern lélektani eseménytípusok leírásai közt.

A klasszikus lélektan egyes törvényszerűségei közt nem volt logikai kapcsolat; egyiknek az érvénye se nem feltételezte, se nem zárta ki egy másiknak az érvényét. A klasszikus pszichológia nem képezett *elméleti egységet*, törvényszerűségei nem alkottak *rendszert*, hanem úgyszólván különálló törvénykönyveket, amelyek mindegyike néhány jelenségre illet, a többihez nem volt semmi köze. A modern lélektan törvényszerűségei ellenben logikusan összefüggő, elméleti rendszert alkotnak.

A modern lélektan és minden természettudomány elmeletalkotásának két alapvető posztulátuma van: 1. a törvényszerűség egzejai elve; 2. a törvényszerűség és a magyarázat egységének elve.” A *törvényszerűség egyszerűségének*

⁴³ E. Schrödinger, Was ist ein Naturgesetz? Naturwiss. 17. 1929.

elve érvényesül, Im nem elégszünk meg a lelki *élet* statisztikus (makro) törvényszerűségeivel, mert akkor be kell vezetni bizonyos „apszichonóm” tényezőket (G. E. Müller) s ez már „komplikáció”. Az elv azonban nem azt jelenti, hogy *tudjuk*, hogy a lelki életben *minden* egyszerű törvényszerűségek szerint megy végbe, hanem azt, hogy feltesszük, hogy a *leg-egyszerűbb törvény, amely minden ismert esetre ül, a jövőben felfedezendő esetekre is érvényes.* (Russell.) A törvényszerűség és magyarázat egységének elve pedig úgy szól: *Ha megfigyelünk olyan jelenségeket; amelyeket nem tudunk a múlt tapasztalatai alapján szerkesztett törvényszerűségekkel magyarázni, feltesszük, hogy még mindig lehetséges, hogy találunk olyan formulát, amely ezt az új jelenséget a régiekkel együtt kielégítően magyarázza.* Ez az elv a *rend szerbetartozás korolláriumának* gyakorlati alkalmazása.

A *lélektan* az eddigi vizsgálatok szerint tehát mindenben magán viseli az *egységes, elvont, konstruktív, elméleti tudomány* kritériumait. Husserl szavait a lélektanra alkalmazva, a pszichológiának „az igazságai *lényegében egyet* alkotnak, mint minden (olyan) tudománynál, amelynél az igazságok kapcsolata azon alapszik, ami a tudományt mindenek előtt tudománnyá teszi s ez... a rációból való megismerés (Erkenntnis aus dem Grunde), tehát (pregnans értelemben vett) magyarázat vagy indokolás. *Egy tudomány igazságainak a lényeges egysége a magyarázat egysége.* De minden magyarázati elméletre utal s az alaptörvények, a magyarázó elvek megismerésével záródik le”. „A magyarázat *egysége* tehát *teoretikus* egységet,... a megalapozó törvényszerűség (homogér) egységét, végeredményben a *magyarázó elvek (homogén) egységét* jelenti.”⁴¹

6. A klasszikus és a szellemtudományi lélektan végső előfeltevései és célkitűzései.

A klasszikus és a szellemtudományi lélektan programmatikus különbségeik ellenére is megegyező ismeretelméleti állásponton vannak, s ez a *naiv realizmus*. Mind a két tudományos irány fogalomalkotása „idealizált eseteket” konstruált s ezeknek valamiféle keverési arányából akarta a tünetmények sokféleségét levezetni. A különbség csak az, hogy a klasszikus lélektan mintegy mikroszkopikus kiosinyságúeknek gondolta, a maga idealizált eseteit és elemeknek nevezte. A valóságot pedig ezeknek az elemeknek mozaikjából állónak gondolta. A szellemtudományi lélektan-idealizált esetevő. struktúra meg az ideáltípus, ellenben makroszkópikusak,

⁴¹ K. Husserl, *Logische Untersuchungen*. 1. Prolegomena zur reinen Logik. 1913. 2-ik kiad. 233. old.

amelyeknek a valóság egyes tüneténei különböző tisztaságú megnyilvánulásai és konkrét esetei.

De a két ellentétnek látszó pszichológia közös előfeltételei még ennél is egyetemesebb, tágabbkörű, relációelméleti alapokig nyúlnak. Mindkét lélektan ismeretelméleti pozíciója, elmélet- és fogalomalkotása, valamint módszere mögött egy nem kimondott posztulátum rejlik. Ez a posztulátum úgy fogalmazható meg, hogy a *lelki jelenségek és a lelki valóság lényege* *kost bizonyos „strukturális hasonlóság” van.*⁴⁵

B. Russell a következőképpen határozza meg a struktúrát: „Két P és Q viszonyt akkor nevezünk „hasonlónak”, ha mezeik elemei közt olyan egyértelmű viszony áll fenn, hogy ha két elem közt P reláció van, akkor megfelelőik közt a viszony Q és megfordítva . . . Legyen R és R' két $\eta\eta$ tagú reláció, S egy egyértelmű viszony, amely az R mezőben levő összes elemeket az R' mezőben lévő összes elemekre leképezi: x_1, x_2, \dots, x_n legyen η elem, amely közt R reláció van, x'_1, x'_2, \dots, x'_n legyenek az S reláció által rájuk vonatkozatható elemek. Ha létezik olyan S viszony, hogy x'_1, x'_2, x'_n elemek is mindig a R' relációban állnak, akkor mondjuk, hogy R és R' hasonlók.

Két hasonló relációról mondjuk, hogy egyenlő „struktúrájuk” vagy „relációs számuk” van. Valamely viszony „relációs száma” azonos a „struktúrájával” s úgy definiálható, mint az adott viszonyhoz hasonló összes relációk osztálya.⁴⁶ *„Ha két relációnak azonos „struktúrája” (vagy relációs száma) van, akkor valamennyi logikai sajátágaikban megegyeznek.*⁴⁷

Russell szerint a „struktúra” fogalma csak relációkra vagy azok rendszereire alkalmazható. Tehát a következőben, ha a nyelvi kifejezés egyszerűsége kedvéért tudományos konstrukciók tárgyai között fogunk „strukturális hasonlóságokat” megállapítani, valójában mindig a konstrukciók tárgyainak objektumai és tényállásai közt fennálló relációk rendszereinek a „strukturális hasonlóságaira” gondolunk.

A klasszikus lélektan elmélete és metodikája a következő két „strukturális hasonlóság” feltételezésén alapszik:

1. a naiv realiztikus álláspont: hogy azok az elemek, amelyek élményszerűen egyszerűek, valóságosan is egyszerűek, vagyis „strukturálisan hasonlók”;

⁴⁵ A relációelmélet értelmében meghatározott „struktúra” valami egészen más, mint amit a szellemtudományi pszichológusok ezzel a kis fejezéssel jelölnek. Tudjuk, hogy nem helyénvaló, különböző fogalmakat egy kifejezéssel illetni, de nem érezzük magunkat feljogosítva, hogy akár a relációelméletben, akár a szellemtudományi lélektanban meghonosodott terminológiát a saját tanulmányunk céljaira megváltoztassuk. Félreértések elkerülése végett a relációelméleti „struktúrát” „ . . .” közt szedjük, a szellemtudományit nem.

⁴⁶ B. Russell: *Philosophie der Materie*. 1929. 261. old.

⁴⁷ U. o. 263. old.

2. az „állandósági feltevés” második pontja: hogy ha az élő szervezetet fizikailag egyszerű és elemi ingerek behatásának tesszük ki, akkor ezekkel „strukturálisan hasonló”, vagyis egyszerű és elemi lelki jelenségek lépnek fel.

A szellemtudományi lélektan elmélete a következő két feltételezett „strukturális hasonlóságon” alapszik:

1. a naiv realiztikus álláspont: hogy a lelki tartalmak (élmények) szerkezete s a lelki lefolyás törvényszerűségei közt „strukturális hasonlóság” van;

2. a megismerés kép-elmélete: hogy a lélektan tárgya közvetlenül van adva, a megismerés „strukturálisan hasonló” ragad meg, „strukturálisan hasonlóval”, ennél fogva a megismerés a tárgyának „strukturálisan hasonló” másolata.

A következőkben szolgáljon egy konkrét példa a hangpszichológiából a „strukturális hasonlóság” feltevésének illusztrálására.

Amíg a lélektanban uralkodó hit volt, hogy az inger-folyamatok és a velük korrespondáló lelki folyamatok törvényszerűségei közt „strukturális hasonlóság” van, addig a hangpszichológiában az *egy komponens elmélet* volt elterjedve. Legrendszeresebben *Helmholtz* dolgozta ki. Az elmélet alapja az hogy az inger (hullám) rezgésszámának változásával a hangjelenségek is folytonosan megváltoznak. Ha a rezgésszám növekszik, a hang magasabb lesz és megfordítva. Azonban a hangsor emelkedésének és süllyedésének megmagyarázása, még nem teszi világossá a hangsor összes többi lényeges tulajdonságait. Az oktáva jelensége, vagyis, hogy fenomenálisan egyforma hangok periodikusan vissza-visszatérnek, nincs megmagyarázva. *Helmholtz* és követői ugyan észrevették, hogy a skála periodikusan visszatérő hangjai minőségileg nagyon hasonlítanak egymáshoz, de ennek nem tulajdonítottak különös jelentőséget. *Helmholtz* azzal a megállapítással igyekezett világosságot deríteni erre a jelenségre, hogy az oktáva csak olyan részhangokkal bír, amelyek az alaphangban benne foglaltatnak. Egyszerűsége és plauzibilitása révén ez a magyarázat nagyon megvesztegető, de nem veszi tekintetbe, — fejtí ki *Révész Géza*, a *kétkomponens elmélet* felfedezője,⁴⁸ — hogy „egyrészt a közös részhangok csupán az oktávára, legfőljebb a kettős oktávára korlátozódnak, másrészt túlsókat is magyaráz, inert magában foglalja a duodecimát, Mert egymástól távol fekvő oktávánál egyáltalán nem fordulnak elő közös részhangok, vagy ha igen, ezek oly csekély intenzitásnak, hogy az érzékelésre nincs befolyásuk. (Pl. a c^3 alaphangnak csak a C 16-lk részhangja felel meg és mégis észrevehető közöttük egy nagyon határozott hasonlóság). A második tévedés abban a megállapításban rejlik, hogy a *tiszta* oktávhangok között *nincs* hasonlóság . . .” Ez utóbbi az elméletből következik, de ellentmond a tapasztalatnak. „Tehát nem a felhangok az okai az oktávahasonlóságnak”.

Az oktáva. fizikai magyarázatával széniben *Révész* a hangjelenségek *kétkomponens tanát* alapozza meg. Többek közt *F. Brentanonak* is voltak már ilyesfajta meggondolásai, *Révész* utal is rájuk, de csak neki sikerült a kétkomponenst empirikusan

⁴⁸ G. Révész, Zur Geschichte der Zweikomponentenlehre in der Tonpsychologie. Z. Psychol. 99. köt. 1926 — Továbbá G: Révész, Zur Grundlegung der Tonpsychologie. 1913.

megalapozni s rendszeresen kifejtteni. Szerinte a hangérzetnek két zenei tulajdonsága van: a *hangmagasság* és a *zenei minőség*. A hangmagasság a hullámok rezgésszámától függ, a zenei minőség vagy hangminőség pedig a rezgésszám periodikus függvénye (normális hallásnál) és minőségileg egyforma hangok periodikus visszatérésében nyilvánul. A hangminőségek önmagukba visszatérő folytonos sort alkotnak, — amely egy-egy oktávában teljesen benne foglaltatik, — a hangmagasságok pedig egydimenziójú, elvileg végtelen kiterjedésű sort képeznek. A hangérzetek sokasága ; tehát csavarmenthez hasonlítható. Révész és Liebermann Pál megfigyelték, hogy bizonyos esetekben a minőségek egészen szokatlan magasságokban is előfordulhatnak. Az elmélet szerint minden zenei hangköz egy bizonyos magasságdistancia és egy bizonyos minőségszegmentum komplexuma. Utóbbi a fontosabb. „Ugyanannak az intervallumnak különböző fekvésekben változó distancia, de azonos minőségszegmentum felel meg”.

A kétkomponenselmélet szakít az inger-lelki folyamat: „strukturális hasonlóságának” dogmájával. A zenei minőségnek nincs fizikai megfelelője.

Végeredményben a „strukturális hasonlóság” posztulátumán alapszik a klasszikus és a szellemtudományi lélektanok: 1. ismeretelméleti pozíciója, a naiv realizmus; 2. végső konkrét és implikált célkitűzése, a lelki valóság állandó alkotórészeinek a keresése; 3. a klasszikus lélektan elméletalkotásának és kísérleti módszertanának a felépítése, az állandósági feltevés; 4. a szellemtudományi lélektan módszere, a megértés. A tapasztalat azonban a posztulátumot nem igazolja, tehát a modern lélektan minden következményével együtt elejti.

7. Metafizikai állásfoglalások.

Egészen futólag szükségesnek látszik a szellemtudományi és természettudományi lélektanok metafizikai, orientációját is érinteni. Nem arra gondolunk, hogy e kétféle lélektant kapcsolatba hozzuk a metafizika valamelyik történelmi irányzatával. Ez mindig aiz egyes pszichológus személyes ügye, aszerint, hogy szíve-vágya mit tart logikusnak, amiből persze nem következik, hogy a metafizikai álláspont nem lehet vita tárgya. Ezúttal nem *spekulatív*, hanem kizárólag *ismeretelméleti* értelemben gondolunk metafizikára. Az egyes tudományok rendszereinek végső fogalmait *metafizikai maradéknak* nevezük.⁴⁹ Ezeket már nem lehet megmagyarázni vagy meghatározni, csak rámutatni lehet a jelenségeknek arra a területére, amely a teoretikus gondolkodást ezeknek a fogalmaknak megalkotására indítja. A kétféle lélektannak a metafizikai maradékhoz való orientációját kell tehát megvizsgálni. A természettudományokat illetően a kérdés logikumát legprecízebben a fizikánál lehet megragadni, mivel a módszerek itt a leghatá-

⁴⁹ Nie. Hartmann, Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis. 1921.

rozottabbak. A fizika helyzete a természettudományi lélektan-
nál is példaképszerű.

A fizika teoretikus alapéleméi a *definíciós egyenletek és empirikus kezdemények* („empirische Ansätze”)⁵⁰ A *definíciós egyenletek* „célja fizikális nagyságok bevezetése.” Pl. a sebesség meghatározása:

$$v = \frac{s}{t}$$

ahol v a sebesség, s az út, t az idő. Az *empirikus kezdemények* „feladata empirikusan talált összefüggéseket az arányosság, vagy — általánosabban — empirikus függvény matematikai formulájává alakítani”. Pl. *Newton* tömegvonzási-törvénye:

$$P = G \frac{m^1 \cdot m^2}{r^2}$$

ahol P az erő, m^1 , m^2 a tehetetlen tömegek, r a távolságuk és G a gravitációs-állandó. Ezekben az egyenletekben az s , t , v , m , r , stb. az út, idő, stb. *fizikális* nagyságait s nem azok számértékeit (*Wallot*) jelenti.

A tágabb értelemben vett dennáncióis egyenletek (ezekhez lehet számítani a fenti (szűkebb) értelemben vett definíciós-egyenleteket és az empirikus kezdeményeket) sajátosságai közül számunkra elméletileg fontos, hogy egyáltalán nem függnek más egyenletek által definiált nagyságoktól. — Az elméleti fizikában azokat a kisszámú fizikális nagyságokat, amelyeket már nem definiálnak további egyenletek, „függetleneknek” nevezik.

A „függetleneket” tulajdonképpen nem lehet meghatározni. Csak módszereket lehet definíciókkal megállapítani, amelyek szerint értékeik kvalitatíve összehasonlíthatók. Ennek a feladatnak a megoldása nem könnyű; mert az ilyen „definíciók” csak a fizikai világképnek, amelyhez vezetnek, az egyszerűsége és egyértelműsége alapján ítéltetők meg. Ezért a módszerek, amelyek a függetlenek definiálására szolgálnak, csak lassan fejlődtek ki durva szubjektív megítélésekből (Schätzungen) igazi természettudományos módszerekké. Némely függetlennél talán még mindig nincs ez a fejlődés lezárva”. (*Wallot*)

A függetlenek tekinthetők a fizika metafizikai maradékának. Ezek anatógiájára a lélektanban is vannak olyan fogalmak — pl. a pszichoanalízisben az ösztönök —, amelyek a jelenlegi teoretikus világkép metafizikai maradékát képezik. Minden természettudomány megegyező racionális célja a metafizikai maradékot a *minimumra* csökkenteni. Amilyen

⁵⁰ V. ö. J. Wallott, Dimensionen, Einheiten, Masssysteme. H. Geiger & K. Scheel, Handbuch der Physichen. II. köt. 1926.

mértékben sikerül ez, amilyen mértékben lehetséges valamely tudományban a tapasztalatvégtelen gazdagságát végezzámú s lehetőleg minél kisebb számú metafizikai adottságra visszavezetni, olyan mértékben „ideális” a tudomány. A modern lélektan is ezt a célt intendálja. Azonban a szellemtudományi lélektan metafizikai orientációja éppen ellenkező irányú. Nem magyaráz, hanem a lelki tünetemények gazdagságát, mint csupa végső adottságot, csupa merő metafizikumot, egyszerűen csak felmutatja s ezzel a tudománytalanság *metafizikai maximumát* intendálja.

Meggondolásaink alapján pótlólag ki kell egészítenünk a természettörvényről mondottakat. Minden természettörvény pontossága csak megközelítő, mivel az alapját tevő végső *teoretikus* elemek, a fizikális nagyságok és arányossági tényezők (másnéven állandók, pl. a *G*) *empirikus mérések eredményei* s így *pontosságuk a mérés természetéből kifolyólag mindig csak megközelítő*. „A törekvés, a durvának talált tapasztalatból bizonyos világértékeket (Weltweirte) a tiszta számok birodalmába emelni, pythagoreizmusnak tűnik előttünk; amely metafizikai vágyból és nem a fizika tudományos 'kényszerűségéből fakad”. (*Wallot.*)

Foglaljuk össze a modern lélektanról mondottakat:

A modern lélektan törvényszerűségeket állapít meg. Objektív ténymegállapításai módszeres tapasztalat alapján konstruált, egyetemes érvényű elméletrendszer alapján történnek, egyszersmind ugyanennek az elméletrendszernek igazolására, vagy megkorrigálására, vagy érvényességi területének körülhatárolására szolgálnak.

A *logicitás* követelményét a lelki élet fényeinek magyarázatainál a modern lélektan sokkal alapvetőbben, következetesebben és tágabb-körűen sikerül keresztülvinni, mint akár a klasszikus, akár a szellemtudományi lélektan. Az *azonosság elvét* a modern lélektan invariánsai; az *összefüggés elvét* a modern lélektan törvényszerűségei; az *osztályozás elvét* a modern lélektanban az invariánsok s a konkrét esetek kapcsolatai teljesebben valósítják meg, mint a klasszikus lélektan elemei, törvényszerűségei és osztályai, vagy mint a szellemtudományi pszichológia struktúrái, értelmi összefüggései és ideáltípusai.

III. FEJEZET.

Következtetések a lélektan további fejlődésére.

A lélektan közös célját a különböző pszichológiák különböző utakon, más és más közelebbi célok elérésén keresztül akarják megvalósítani. A lélektan célja: *adekvát képet adni arról, hogy az emberek (esetleg a gyerekek, az elmebetegék és*

az állatok) mit éreznek, gondolnak és akarnak; közölni az élményeket, vagyis mindazt, amit mint közvetlenül adottat átélünk, vagy mint lehetséges élményt elképzelünk; végül az élmények sokféleségének rendszerét s összefüggéseit megállapítani. A szellemtudományi lélektan és a romantika mindéin kerülő nélkül, egyenes úton törekszik erre a célra. Alapjában véve a szellemtudományi lélektan egészen tipikusan romantikus tudomány.

A konstruktív teoretizálás s racionális magyarázás visszautásítása, az objektíválás szükségességének kimondott tagadása, az élmény, átélés, az a teoretikus belső és benső megértés elvi hangsúlyozása mind olyan mozzanatok, amelyek a szellemtudományi lélektan a romantika tőszomszédságába helyezik. A szellemtudományi lélektan valójában ízig-vérig romantikus szellemi beállítottság megnyilvánulása. Hirtelen felvirágzása, a mi évtizedünk küszöbén nem is érthető másképp, mint beleágyazva a világháború utáni s radikális forradalmi Németország erősen megosztott s polarizált társadalmi struktúrájának konzervatív irányú, *Spenglert* szülő ideológiájában.⁵¹ Ebben rejlik annak is a magyarázata, hogy a szellemtudományi lélektan az egész vonalon *Dilthey* örököse s *Natorp* sokkal komolyabb logikai megfontolásai visszhang nélkül maradtak. Ugyancsak ebben leli a magyarázatát, hogy két és fél évtized némasága után miért támad most visszhangja s annyira erős visszhangja *Dilthey* szavának, holott már semmi tárgyi alapja sincs.

A szellemtudományi lélektan úgy áll szemben a természetudományival, mint a romantika a racionalizmussal. A romantikus gondolkodás és átélésstílus sok szempontból ellentéte a racionalizmusnak. A racionalizmusnak nagyon kevés érzéke van a közvetlenül adott valóság szemléletes gazdagsága, folytonosan változó és meg-megújuló s mégis szakadatlanul más, hangulatos teljessége iránt. Sőt, a racionalizmus legfőbb törekvése ezt a folyton gomolygó, megfoghatatlan s kimeríthetetlen változandóságot állandó fogalmakkal megragadni s kizárólag racionális elvek szerint végbemenő s ismétlődő elementáris folyamatokra visszavezetni. Szemben a racionalizmussal a romantikus tudomány mást vall és mást lát.

Nem hiszi, hogy tudományos fogalmakkal az egész valóságot s az élet teljességét meg lehet fogni. Akár kifelé pillant a természetbe, akár befelé reflektál a maga öntudatába, akár az emberi történelemre figyel, mindenütt ugyanazt látja; hogy az egész valóság és a lélek végtelenségével szemben, s minden egyes konkrét élmény végtelen s kimeríthetetlen belső kitérj édesével ellentétben a rendszer, a fogalom, a törvény-

⁵¹ V. Ö. Nagy Sándor, Oswald Spengler és a nemet filozófia. Szintézis I. 1926.

szerűség formulája egyaránt nagyon is véges és deprimáló an szegényes. Az exakt fogalom nem nyújtja ugyanazt, mint a valóság. Nem helyettesíti a valóságot, nem "olyan sokszzerű, változatos, individuális, minden egyes esetben újra érdekes és „új a nap alatt”. A racionalista rendszer szuverén göggyével szemben a romantikát az alázat tünteti ki. A romantika negkülönböztető sajátossága a szeretet és melegség, amellyel a való sághoz közelít, a kivételes és alázatos tisztelet, amellyel minden egyes eset jelentőséggel bír a szemében: önmagáért s nem az absztrakt elvért. A romantikus nem képes arra, amit a racionalista legnagyobb sikerének tart: a dolgokat mérni. Mindenben a számszerűt látni, mindent a végső lehetőségekig dequalifikálni, mindent kizárólag egy osztály tagjának tudni, mindenben kizárólag a mennyiségi értéket, a mennyisége szerint mással is helyettesíthető „adatot” látni. A romantikus számára a valóság minden mozzanata mással pótolhatatlan. Sokkal nagyobb értéknek tartja a dolgot a maga totalitásában, semminthogy ne tartaná túl nagy áldozatnak azt, amit a racionalizmus tesz: eltekinteni minden esetlegeségtől s lemondani a dolgok ízéről, zamatjáról, illatáról, színeről, hangjáról s mind ezt a sok változást, konkrétet, szemléletest, eleven, elvont számszerű viszonyokba feloldani.

A romantikával szorosan egybefonódott életfilozófia ki is fejtí a romantika elméleti magatartását. A romantikus s az életfilozófus szenvednek amiatt, hogy az emberi fogalmak végesek, hogy az emberi megismerés arra a véletlenre van utalva, amely ellentétet mutat: mert megállapítani valaminek a tényszerű mivoltát csak akkor lehet, ha egyszermind annak a hiánya is adva volt (vagy van).⁵²

Az életfilozófus nem tud belenyugodni mindabba az elhatárolásba és korlátozásba, amit minden determináció jelent. Amit *Spinoza* úgy fejez ki, hogy omnis determinatio est negatio, az számára a megbotránkozás köve, és tragikus erőfeszítések vehikumula. Mindig visszatérő mottójuk, hogy amilyen folyamatos a valóság, az élet, ugyanolyannak kell lennie a róla való képünknek is. A fogalmak, a rendszer nem adják vissza a konkrét valóságot a maga eleven, párolgó testiségében, nem tükrözik a lelki és történelmi életet a maga

⁵² Kivéve persze, ha egy igen jó elvont rendszerünk van, amelynek alapján logikai szükségszerűséggel lehet bizonyos dolgok létezésére következtetni. Pl. az elemek periodikus rendszere alapján kizárólag teoretikus úton lehetett új elemeket felfedezni.

E pillanatban attól is el lehet tekinteni, hogy a romantikus meg az életfilozófus a rációt nagyon is naiv racionalisztikusan képzelik el, mikor a fogalmakat pl. merő konvencióknak tartják. Ők nem látják a fogalmi megismerés haladásában rejlő örökös konvergenciát a valósághoz és az örökös, tapogatózó, prospekív elemet, a problématudatot. És nem látják a fogalom hajlékonyságát és fejleszthetőségét. Az igazulásra és változásra való képessége a fogalom fennállásának záloga.

egész mivoltában, mert a lelki élet eme objektivációi az élet hirtelen megmerevedett, abból kivált, elhalt kövületei. Minden fogalom, minden rendszer halott s az életnek a képét csak abban a pillanatban rögzítette meg s ilyenformán csak annak az időpontnak az ábrázatát őrzi meg s adja vissza időtlen időki, amilyen az élet épen akkor volt, amikor ez a megmerevedés végbement. A racionális gondolkodás intellektuális eszközei tehát épen az étellel szemben más, heterogén jellegűknél fogva nem képesek a valóságnak azokat a jellemvonásait visszaadni, amelyek a romantikus számára a leglényegesebbek.

A törekvés azonban, hogy a tényeket *objektíve* ismerjük meg, szükségessé tette, hogy a *jelenségek*, vagyis a közvetlen adottságok *mögé* hatoljon a tudományos fogalomalkotás, ami már csak bizonyos logikai operációk kiépítése és bizonyos ismeretelméleti pozíciók — pl. a naiv realizmus és a képelemélet — feladása révén válik lehetségessé. A tudományos lélektan ekkor már nem kizárólag az érdekli, hogy *mit*, hanem az is, hogy *hogyan* éreznek, akarnak és gondolkodnak az emberek, (gyerekek és állatok). Tehát a kutatás épen a szemléletes valóság minél teljesebb megmagyarázásának kedvéért elhagyja a közvetlen szemleletest és célkitűzéseit, valamint megismeréseit *elvontan* formulálja meg. Legújabbban a pszichológusok már jönnek látják az érzés, gondolkodás, akarat, stb., szemléletes és a közvetlen átélésből izolálható fogalmait is egészen szemléletlen, ún. „metapszichológiai” (*Freud*) terminológiával helyettesíteni s a jelenségeket ezekkel leírni. — A lélektan általános céljának tehát *lehetséges és szerintünk kizárólag jogos egy másik konkrét értelmezése: a jelenségek alapjául elgondolt törvényszerűségek felismerése és egységes magyarázóelmélet konstruálása.*

Ha a lélektan ezt a célt tüzi maga elé, akkor a megismerésnek arra az útjára tér, amelyen a természettudományok haladnak. A pszichológia belátja az *élmény közölhetetlenségét* s az elérhető keretein belül igyekszik magának objektív megismerést biztosítani. Magáévá teszi a természettudományos fogalomalkotás módját, amely a legmesszebbmenően garantálja a nyers adottságok halmazának tudományos rendszerezését s racionalizálását. Az elérhető objektivitásért pedig azt az árat fizeti, hogy lemond a közvetlenül adotról, szemléletesről s az önmagában lényegesről. A művészi lélekrajz nem a pszichológia feladata. A tudományos lélektan és az irodalom feladatai, teljesítményei, célkitűzései teljesen különböznek s összehasonlíthatatlanok. A pszichológia feladata részben több, részben kevesebb, mint az irodalomé. Egyrészt a pszichológus nem elégedhetik meg az előttünk kialakuló lelki jelenségek gazdagságának szemléletével, másrészt azonban nem is vállalkozha-

tik arra, hogy ennek a kimeríthetetlen gazdagságnak szemléltetését megkísérelje. Ugyanúgy, miként az optikától sem jut *eszébe* senkinek sem elvárni, hogy hasonlítson a festészethez, vagy az akusztikától, hogy hasonlítson a zenéhez.

Ezek a megfontolások a lélektan természettudományiségének átértelmezéséhez vezetnek.

Amíg a lélektan természetudományossága csak *ideál* volt, addig egészen másképp anticipálták ennek a természetudományiségnek a jellegét, mint «milyenné a megvalósulás útján vált. Szigorúan véve két különböző anticipált! képe volt a természettudományi lélektannak.

1. Az egyik ideál a lélektant visszavezette volna a fiziológiára, a fiziológiát fizikális kémiára, emezt meg mechanikára. A mechanika képviselte az emberi megismerés csúcsát. Teljesen tapasztalati tudomány volt, és mégis minden tételét le lehetett vezetni állítólag „önmagukban evidens apriori axiómákból”. Ha egy tapasztalati tudományt sikerült volna a mechanikára visszavezetni, akkor az a tudomány ugyanolyan „logikus” lett volna, mint a mechanika, Mert csak a mechanikát tartották olyan tapasztalati tudománynak, amely tapasztalatig igazolt tételeit teljesen logikusan tudja kifejezni.

2. A másik ideál ugyanezeknek a feltevéseknek az alapján állt. Azonban nem a lélektanit akarta a mechanikára visszavezetni, hanem mechanikát akarta a lélektanba bevezetni. (*Herbart*) A mechanika formuláit akarta a lélektan nyers tapasztalataira ráhúzná. Pl. a tömegvonzásnak megfelel az asszociáció, stb. Ez a törekvés feltételezte, hogy a lélektan tárgyai hasonlóak, mint a mechanika tárgyai. így még azt is meg lehetett volna takarítani, hogy a lélektani tapasztalatokat kvalitatíve mássá kelljen gondolni, mert mindjárt olyanok voltak, hogy erre nem is volt szükség.

Mindkét törekvés indiszkutábilis. Nemcsak azért, mert ma már a mechanika maga sem a valóság alapjelenségeinek a tudománya, hanem egyszerűen azért, mert egy fizikai törvény önmagában véve sem nem alapvetőbb, sem nem logikusabb, minit egy fizioiógiai vagy pszichológiai.

A lélektan nem azért természettudomány, mert tárgyai olyanok, mint egy másik, egy tizenhárompróbas természettudomány tárgyai. Nem is azért természettudomány, mert jelenségei vagy törvényszerűségei „visszavezethetők” egy tudományos múlttal bíró természettudomány jelenségeire vagy törvényszerűségeire. *A lélektan csakis és kizárólag azért természettudomány, mert aránylag egyszerű törvényszerűségek alapján magyarázó, tapasztalatilag igazolt, egységes elméleti rendszer.*

Azonban a lélektanban a többi természettudománnyal szemben egy kategoriális többlet van: *a jelentés alapján való motivációs összefüggés.* A lélektan tehát olyan tudomány,

amely magában foglalja a sajátágosan szellemtudományi kategóriákat is. *Jaensch* úgy formulázza meg, hogy „a pszichológia a jövőben még inkább biológiaivá és még inkább szellemtudományivá fog válni.⁵³ Tételünkkel nem egy közvetítő álláspontot akarunk a természettudományi és szellemtudományi lélektanok közt megalapozni. Felfogásunk szerint autonóm szellemtudomány nem létezik. A tapasztalati tudományok közt vannak olyan tudományok, amilyen a lélektan is, t. i. kategóriálisan szélesebb körű természettudományok és vannak, szűkebb körű természettudományok pl. a fizika. A jelenleg létező szellemtudományi lélektani; különben sem lehetne tudományos rendszernek tekinteni, mert a lélektanban érvényesülő szellemtudományi kategóriákat is a modern természettudományi lélektan alkalmazza. Miként azonban a lélektan természettudományisága sem a fiziológiai összefüggések kimutatásából, azonképen a szellemtudományisága sem a „magasabb lelki élet” (vallás, kultúra, erkölcs, művészet, stb.) magyarázásából, hanem a motiváció és jelentés kategóriáinak a bevezetéséből áll.

Korunk antiintellektualista, romantikus törekvéseivel szemben a pszichológiai megismerés mai helyzete tanúsítja, hogy *az emberi megismerés számára a teoretizálás, a jelenségek síkjának elhagyása, elkerülhetetlen kerülő: a tapasztalati valóság egységes és ellentmondásmentes megismerése felé.* A szellemtudományi lélektan szembekerülése a természettudományival talán megismétlődése *Goethe* vad szembeszállásának a newtoni fizikával, amelynek — ahogy a jelenkor egyik nagy fizikusa mondja —: „nem hallható hangokból, láthatatlan fényből, nem érezhető hőből” álló világát hidegnek és holtak érezheti, aki „az eleven természetet érezni, összefüggéseinek harmóniáját megérteni, nagyságát megrendülve csodálni akarja”. A mai lélektan belső harcának kimenetele alig kétséges. *M. Born* írja egyik munkájában *Goethe* fizikai megállapításairól, hogy azok „félreértések és hiábavaló lázongás egy erősebb hatalommal szemben, amelynek győzelme akkor már el volt döntve”.⁵⁴

⁵³ Jaensch, Die Psychologie in Deutschland und die inneren Richtlinien ihrer Forschungsarbeit. 1927.

⁵⁴ Szabad legyen mindazoknak őszinte köszönetemet kifejezni, akik hasznos tanácsaikkal munkámban támogattak s különösképen pedig a Magyar Psych. Szemle szerkesztőjének, aki tanulmányomnak mai formájában való megjelenését elősegítette.

Bibliográfia.

- Baade*, W, „Über darstellende Psychologie“. Bei. VI. Kongr. f. exp. Psychol. 1914. Lpzg, 1914. — *Behn*, S, Romantische oder klassische Logik! Münster i. W. 1925. — *Benussi*, V, Zur experimentellen Grundlegung hypno-suggestiver Methoden psychischer Analyse. Psychol. Forschg 9. 1927. — *Bergson*, H, Einführung in die Metaphysik. Jena, 1909. — *Bernfeld*, S, Psychologie des Säuglings. Wien, 1925. — *Binswanger*, A, Verstehen und Erklären in der Psychologie. Zeits f. d. ges. Neuro log. u. Psychiatr. 106.- — *Bühler*, K, Die Krise der Psychologie. Kant-Studien, 31. 1927. — Die Krise der Psychologie. Jena, 1927. — Előbbinek önálló könyvalakban megjelent, nagy mértékben bővített, agresszív éleben enyhített kiadása. — *U. a.* Gr!undrlls der geistigen Entwicklung des Kindes. Lpzg, 1925. — *Bühler*, S, Az ifjúkor lelki élete. Ford. Várkonyi H. Pécs, 1925. — *Cassirer*, F, Substanzbegriff und Funktionsbegriff. Berlin, 1910. — *U. a.* Philosophie deil symbolischen Formen. I. Die Sprache. Berlin, 1923. — *Cohn*, Jonas, Über, einige Grundfragen der: Psychologie. Logos, 12. 1923/24. — *Czuber*, E, Wahrscheinlichkeitsrechnung. I. Lpzg, 1924. — *Behány*, I., Bevezetés aa interpszichikai megismerés elméletébe. A történelmi megértés. Kolozsvár, 1919. — *Dilthey*, W, Ideen über! eine beschreibende und zergliedernde Psych logie. 1894. Ges. Schriften V. köt. Lpzg. — *Driesch*, H, Philosophie des Organischen, 2 köt. Lpzg, 1909. — *U. o.* Grundprobleme der Psychologie. Ihre Krisis in der Gegenwart, Lpzg, 1926. — *Ebbinghaus*, H, Über erklärende und beschreibend Psychologie. Z. Psychol. 3. 1895, — *U. a.* Grundzüge der Psychologi. 1911. — *Erismann*, Th, Die Eigenart des Geistigen. Lpzg, 1927.- — *U. a.* Verstehen und Erklären in der:, Psychologie. Arch. f. d. iges. Psychol. 55. 1926. — *Ewald*, G, Verstehen und Erklären, Z. Psychol. 103.1927. — *Ferenczi*, S, Versuch einer, Genitaltheorie. Wien, 1924. — *Ferenczi*, S, & *Rank*, O, Entwicklungsziele der Psychoanalyse. Zur Wechselwirkung von Theorie und Praxis. Wien, 1924. — *v. Foerster*, J, F, Über die Einordnung der! Psychologie in eine allgemeine Wissenschaftstheorie. Psych, u. Med. III, 1929. — *Frohes*, Lehrbuch der experimentellen Psychologie. I—II. 1917—23, — *Freud*, S, Gesammelte Schriften. XL köt. Wien, ab 1924. — *Gelb*, A, & *Goldstein*, K, Psychologische Analysen hirmpathoiogiseher Fälle. Z. Psychol, és Psychol. Forschg ab 1920. — *Giese*, F, Analytische Psychologie als verstehendes und erziehendes Verfahren. Z. f. Päd. Psychol. 28. 1927. — *Hartmann*, H, Die Grundlagen der Psychoanalyse. Lpzg, 1927. — *Hartmann*, Nie, Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis. Berlin, 1921. — *Häbcr!in*, P, Der! Gegenstand der Psychologie. Berlin, 1921. — *Hecht*, A, Grund, Ursache und Motiv. Driesch-Fests. II.

A *sgal jelzettek nem olvastam.

Lpzg, 1927. — *Hermann*, I, Intelligenz und tiefer Gedenk». Intern. Zeits. f. Psch., VI. 1920. — *U. a.* Die Randbevorzugung als Primärvorgang. Intern. Zeits. f. Psch. IX. 1923. — *Hermann—Cziner*, A, Experimentelle Untersuchungen zum Problem des Verstehen». Z. Psychol. 92. 1923. — *Heulers* E, Moderne und deskriptive Psychologie. Arch. f. d. gee. Psychol. 53. 1925. — *Heymans*, G, Über „verstehende Psychologie“. Z. Psychol. 102. 1927. — *Hofmann*, P, Allgemeinwissenschaft und Geisteswissenschaft. Eine methodologische Untersuchung. Lpzg. 1925. — *Honecker*, M. Logik. Eine Systematik der logischen Probleme. Berlin-Bonn. 1927. — *Höcker*, K. Phänomenologie des religiösen Gefühls. (Abderhalden Handb. biol. Arbeitsmeth. VI. B—I.) Wien. 1925. — *Husserl*, E. Logische Untersuchungen. I. Prolegomena zur reinen Logik. Halle. 2. kiad. 1913. — *U. a.* Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. (Jahrb. f. Phänom. I.) Halle. 1913. — *Ipsén*, G. Über! Gestaltauffassung. (Krueger, Neue Psychol. Stud. I.) 1926. — *Jaensch*, E. R. és munkatársak. Über den Aufbau der Wahrnehmungswelt und die Grundlagen der menschlichen Erkenntnis. Lpzg, 2. kiad. 1927. — *U. a.* Über die Vorstellungswelt der Jugendlichen und den Aufbau des intellektuellen Lebens. Psychol. und Physiol. d. Sinnesorg. ab 1920. — *U. a.* Über Grundfragen der Farbenpsychologie, u. o. ab 1920. — *U. a.* Grundfragen der; Akustik und Tonpsychologie, u. o. ab 1923. — *U. a.* Über Schichtenstruktur und Entwicklungsgeschichte der psychophysischen Organisation. Z. Psychol. ab 1928. — *Jaensch*, E, R, Über Eidetik und die typologische Forschungsmethode. Mit einer Beilage in Sachen der „Konstanzannahme“ in der Empf. in dungs- und Wahrnehmungslehre. Z. Psychol. 102. 1927. — *U. a.* Die Psychologie in Deutschland und die inneren Richtlinien ihrer Forschungsarbeit. Jahrb. d. Phil. 3. 1927. — *Jaspers*, K, Psychologie der Weltanschauungen. Berlin, 3. kiad. 1925. — *U. a.* Allgemeine Psychopathologie. Berlin, 3. kiad. 1923. — *U. a.* Kausale und „verständliche“ Zusammenhänge zwischen Schicksal und Psychose bei dem Dementia praecox (Schizophrenie). Zeits. f. Neurol. u. Psychiatr. 14.- — *Jerusalem*, W, Lehrbuch der Psychologie. 1913. — *Kafka*, G, „Verstehende Psychologie“ und Psychologie des Verstehens. Arch. f. d. ges. Psychol. 65. Feste, f. F. Kiesow, 1928. — *Katz*, D, Aufbau der Tastwelt. Lpzg, 1925. — *Kirschmann*, A, Grundzüge der psychischen Massmethoden. (Abderhalden, Hand. biol. Arbeitsmeth. VI. A. 1927.) Wien. — *Klemm*, O, Geschichte der Psychologie. Lpzg, 1911. — *U. a.* Wahrnehmungsanalyse, (Abderhalden, Handb. biol. Arbeitsmeth. VI. B—I. Wien.) 1927. — *Koffka*, K, Die Grundlagen der psychischen Entwicklung. Eine Einführung in die Kinderpsychologie. Osterwieck a/H. 1925. — *U. a.* Psychologie. (Dessoir, Die Phil. i. ihren Einzelgeb.) Berlin, 1925. — *U. a.* Zur Krisis in der Psychologie. Naturwiss. 14. 1926. — *Köhler*, W, Intelligenzprüfungen an Menschenaffen. Berlin, 2. kiad. 1921. — *U. a.* Die physischen Gestalten in Ruhe und in stationärem Zustande. Erlangen évsznélk. (1920).

— *Komis*, Gy, Okság és törvényszerűség a pszichológiában. Budapest, 1911. — *Kretschmer*, E, Körperbau und Charakter. Berlin, 1926. — *Kries*, v. J. Logik. Grundzüge einer formalen und kritischen Urteilslehre. Tübingen, 1916. — *U. a.* Allgemeine Sinnephysiologie. Lpzg, 1923. — *Krucger*, F, Der Strukturbegriff in der Psychologie. Jena, 1924, — *U. a.* Über psychische Ganzheit. Neue Psych. Stud. I. München, 1926. — *Les sing*, Th, Prinzipien der Charakterologie. Deutsche Psychol. IV. 3926. — *Lewin*, K, Gesetz und Experiment in der Psychologie. Symposion I. 5. Berlin, 1927. — *U. a.* Vorsatz, Wille und Bedürfnis, mit Vorbemerkungen über die psychischen Kräfte und Energien und über die Struktur der Seele. Berlin, 1926. — *U. a.* Die Verwandtschaftsbegriffe in Biologie und Physik. (Schaxel. Abb. z. theor. biol. 5.) Berlin, 1920. — *Lewin*, K, és munkatársak, Untersuchungen zur Handlungs- und Affektpsychologie, Psychol. Forschg ab 1926. — *Lindworsky*, J, Theoretische Psychologie im Umriss. Lpzg, 1928. — *Lipps*, G, F, Maas odel Zahl"? in Bei-, u. d. IV. Kongr. f. exp. Psychol. 1910. Lpzg, 1911. — *Mannheim*, K, Das konservative Denken. Arch. f. Sozialwiss. u. Sozialpol. 57. 1927. — *Martins*, G, Über, analytische und synthetische Psychologie. (Im Ber. ü, <1. 5. Kongr. f. exp. Psychol.) Lpzg, 1912.- — *Messer*, A, Zwei Grundrichtungen in der Psychologie. Arch. f. d. gas. Psycho!. 55. 1926. — *Mises*, R, Wahrscheinlichkeit, Statistik und Wahrheit, Berlin, 1928. — *Müller*, G, E, Zur Analyse der Gedächtnistätigkeit und des Vorstellungsverlaufes. III. köt. Lpzg, 2. kiad. 1924. — *Münsterberg*, IT, Über Aufgaben und Methoden der Psychologie. 1890.- — *Nagy*, S, Oswald Spengler és a német filozófia. Szintézis I. Budapest, 1926, — *Natorp*, P, Allgemeine Psychologie nach kritischer, Methode. Tübingen, 1912. — *Oppenheincr*, IL Die Logik der soziologischen Begriffsbildung. 1925. — *Pauler*, Ákos, Logika, Az igazság elméletének alapvonalai. Budapest, 1925. — *U. a.* Bevezetés a filozófiába. Budapest, 2. kiad. 1921. — *U. a.* A fogalom problémája a tiszta logikában. Akad. 'Évi. a phil. és társ. tud. köréből. I. 5. Budapest, 1915. — *Pfänder*, M, Psychologie der Gesinnung. Jahrb. f. Phänom. I. III. 1913. és 1916.- — *Pollaczek—Gcinnger*, H, Statistik seltener Ereignisse. Naturwiss. 16. 1928. — *Poppelreuter*, W, Allgemeine methodische Richtlinien der praktisch-psychologischen Begutachtung. Lpzg, 1923. — *Ranschburg*, P, Pszichológia és természettudomány. Magy. Psychol. Szemle I, 1928. — *Révész*, G, Über taktilo Agnosie. Psychologische Analyse der Störungen in der Ta st Wahrnehmung. Haarlem, 1923. — *U. a.* Zur Geschichte der Zweikomponentenlehre in (1er Tonpsychologie. Z, Psychol. 99. 1926. -- *U. a.* Zur Grundlegung der Tonpsychologie, Lpzg, 1913. — *Rickert*, H, Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung. Tübingen, 2. kiad. 1913. — *Rieffert*, J, B, Logik. Eine Kritik an der Geschichte ihrer Idee. (Dessoir, Die Phil, in ihren Einzelgob.) Berlin, 1925. — *Roffenstein*, G, Das Problem des psychologischen Verstehen-. Stuttgart, 1926. — *RvsseU*, B, Die Analyse des Geistes-, Lpzg, 1927. — *U. a.* Philosophie der Materie. Lpzg, 1929. —

Sander, F, Experimentelle Ergebnisse der Gestaltpsychologie, (im Ber. ü. d. X. Kongr. f. exp. Psychol.) Jena, 1928. — *Scheler*, M, Wesen und Formen der Sympathie'. (Die Sinnesgesetze des emotionalen Lebens. I.) Bonn, 1923. — *Schjelderup*, H, K, Psychologie, Berlin, 1928. — *Seidick*, M, Naturphilosophie. Dessoir, Die Phil, i, i. Einz.) Berlin, 1925. — *Schmied—Kowarzik*, W, Umriss einer analytischen Psychologie. I. Lpzg, 2. kiad. 1928. — *U. a.* Diltheys und Sprangers verstehende Psychologie in ihrem Verhältniss Kur erklärenden (naturwissenschaftlichem) Psychologie. Arch. f. d. ges. Psychol. 58. 1927. — *Schrödinger*, E, Was ist ein Naturgesetz? (Antrittsrede an der Universität Zürich, 9. XII. 1922.) Naturwiss. 17. 1929. — *Schweizer*, W, Erklären und Verstehen in der Psychologie. Bern, 1924. — *Seifert*, Fr, Psychologie, Metaphysik der Seele. Bäumle! & Schröters Handb. d. Phil. 1926. — *Sels*, O, Zur Psychologie des produktiven Denkens und des Irrtums (Über die Gesetze des geordneten Denkverlaufs. II) Bonn, 1922. — *U. a.* Die Umgestaltung der Grundanschauungen vom intellektuellem Geschehen. Kant-Studien. 32. 1927. — *Spranger*, E, Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit. Halle, 5. kiad. 1925. — *U. a.* Psychologie des Jugendalters, Lpzg, 6. kiad. 1928. — *U. a.* Die Frage nach der Einheit der Psychologie. Sitzber. d. preuss. Akad. d. Wiss. XXIV. 1926.- — *Stein*, A, Der Begriff des Verstehens bei Dilthey. Tübingen, 1926.- — *Stern*, W, Die differenzielle Psychologie in ihrem methodischen Grundlagen. Lpzg, 1911. — *Störing*, G, Die Frage der geisteswissenschaftlichen und verstehenden Psychologie. Arch. f. d. ges. Psychol. I. r. 58. 1927. 2, r, 61. 1928. — *Székely*, L, Beszélgetés a fejlődéslélektanról és az eidetikáról. A Jövő Útjain. III. 1927. — *Várkonyi*, H, A pszichológia alapvetése. Pécs, 1926. — *U. a.* A lélektan mai állása. Athenaeum, 1923. — *Vierkandt*, A, Gesellschaft- und Geschichtsphilosophie. Dessoir Die phil. i. i. Einzelg. Berlin, 1925. Egyik fejezete a szellemtudományok logikájáról s ismeretelméletéről szól. Központjában a „megtértés” áll. Következő fejezete a szellemtudományi lélektan alapvonalai. — *Visser*, H, L, G, Zum Problem der nicht-rationalen Logik. Kant-Studien, 32. 1927. — *Volkelt*, H, Die neueren Ergebnisse der experimentellen Kinderpsychologie. (im Ber. ü. d. IX. Kongr. f. exp. Psychol.) Jena, 1926. — *Wallot*, J, Dimensionen, Einheiten, Masssysteme. (IL Geiger & K. Scheel, Handb. d. Physik. 2. köt.) Berlin, 1926. — *Werner*, H, Einführung in die Entwicklungspsychologie. Lpzg, 1926. — *Wertheimer*, M, Über Gestalttheorie. Symposium I. 1925. — *Wirth*, W, Spezielle psychophysische Massmethoden. 1920. Wien. (Abderhalden Handb. biol. Arbeitsmeth. VI. A.) — *U. a.* Das Wesen der psychophysischen Gesetzmässigkeit, Arch. f. d. ges. Psychol. 60. 1927. — *U. a.* Zur Widerlegung der Behauptungen von Kriesen in der modernen Psychologie. Psychol. u. Med. 2. 1927. — *Ziehen*, Th. Das Verhältnis der Logik zur Mengenlehre, Berlin, 1917. — *Züsel*, E. Über die Asymmetrie der Kausalität und die Einseitigkeit der Zeit. Naturwiss. 15. 1927.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Bevezetés	3
I. FEJEZET	
1. A szellemtudományi lélektan	5
2. A megértés	7
3. A szellemtudományi lélektan ismeretelmélete.....	12
4. Összefoglalás.....	14
II. FEJEZET	
1. A természettudományi lélektan.....	14
2. A természettudományi lélektan módszere	17
3. A klasszikus és a modern lélektan	29
4. A lelki jelenségek osztályai a klasszikus és a modern lélektanban	33
5. Törvényszerűség a lélektanban.....	36
6. A klasszikus és a szellemtudományi lélektan végső elő- feltevései és célkitűzései.....	41
7. Metafizikai állásfoglalások	44
III. FEJEZET	
Következtetések a lélektan további fejlődésére	46
Bibliográfia.....	52